

รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์

โครงการนำร่องระยะสั้น เรื่อง ระบบฐานข้อมูลทรัพยากร
เพื่อการยกระดับความเป็นอยู่ของชุมชนในชนบท

คณะผู้วิจัย

นรินทร์ บุญพรหมณ์

เจลิยว บุญมัน

สุวัฒน์ ธีระพงษ์ธนากร

กัลยา สานเสน

คณะเกษตรศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี

ทอง จันทเพชร

คำผอง ไม้แก้ว

ประดิษฐ์ สุตะพรม

บัวลี สารราษฎร์

ชุมชนบ้านแสงจันทร์ หมู่ที่ 10 ต.บัวงาม อ.เดชอุดม จ.อุบลราชธานี

สนับสนุนโดย สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย

ตุลาคม 2548

รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์

โครงการนำร่องระยะสั้น เรื่อง ระบบฐานข้อมูลทรัพยากร
เพื่อการยกระดับความเป็นอยู่ของชุมชนในชนบท

คณะผู้วิจัย

นรินทร์ บุญพรหมณ์
เจลิยว บุญมัน
สุวัฒน์ ธีระพงษ์ธนากร
กัลยา สานเสน

คณะเกษตรศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี

ทอง จันทเพชร
คำผอง ไม้แก้ว
ประดิษฐ์ สุตะพรม
บัวลี สารราษฎร์

ชุมชนบ้านแสงจันทร์ หมู่ที่ 10 ต.บัวงาม อ.เดชอุดม จ.อุบลราชธานี

สนับสนุนโดย สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย

(ความเห็นในรายงานนี้เป็นของผู้วิจัย สกว. ไม่จำเป็นต้องเห็นด้วยเสมอไป)

ตุลาคม 2548

คำนำ

ระบบฐานข้อมูลทรัพยากรเพื่อการยกระดับความเป็นอยู่ของชุมชนในชนบทนี้ เป็นการ จัดเก็บข้อมูลที่ได้จากการสำรวจพื้นที่และการสัมภาษณ์ประชากรของชุมชน แล้วทำการจัดกลุ่ม ข้อมูลให้เป็นระเบียบ ตลอดจนทำการสร้างความเชื่อมโยงระหว่างกลุ่มหรือชุดของข้อมูลให้เป็น ระบบ และท้ายที่สุดเป็นการวิเคราะห์ร่วมกับนักวิจัยชุมชน และสมาชิกของชุมชนเกี่ยวกับ ศักยภาพด้านต่างๆ ที่ชุมชนมีอยู่ ในการนี้ คณะผู้วิจัย และคณะเกษตรศาสตร์ มหาวิทยาลัย อุบลราชธานี ได้เล็งเห็นความสำคัญในการพัฒนาระบบสนับสนุนการตัดสินใจด้านต่างๆ ของ ชุมชน โดยอาศัยเทคโนโลยีสารสนเทศที่เกี่ยวข้องอันได้แก่ ระบบการเก็บรวบรวมข้อมูลด้วย โปรแกรม Microsoft Excel และ Microsoft Access ทั้งนี้โปรแกรมระบบฐานข้อมูลทรัพยากร ชุมชนที่จัดทำและพัฒนาขึ้นในโครงการนำร่องระยะสั้นนี้ (โปรแกรมแสงจันทร์) มุ่งเน้นให้สามารถ ใช้งานได้ง่ายและปรับปรุงให้เป็นไปตามความต้องการของชุมชน ซึ่งเป็นตัวอย่างหนึ่งของระบบ สนับสนุนการตัดสินใจสำหรับผู้นำและประชากรของชุมชนในการวิเคราะห์ถึงศักยภาพที่ตนเอง ครัวเรือน และชุมชนมีอยู่ เพื่อการวางแผนทางเลือกการประกอบอาชีพและการใช้ปัจจัยการผลิต การแลกเปลี่ยนความรู้ และการบริหารงานในระดับต่างๆ โดยมีชุมชนบ้านแสงจันทร์ หมู่ที่ 10 ต. บัวงาม อ.เดชอุดม จ.อุบลราชธานี เป็นพื้นที่ทำการศึกษาวิจัย

คณะผู้ทำวิจัยใคร่ขอขอบคุณ สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) คณะ เกษตรศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี ที่ได้ให้การสนับสนุน ขอขอบคุณ รศ.ดร.อรรถชัย จินตะ- เวช รศ.ดร. ณรงค์ หุตานวัตร และ รศ.ดร.นันทิยา หุตานวัตร ที่ได้ให้ข้อคิดและคำแนะนำในส่วน ต่างๆ ของกระบวนการวิจัย และขอขอบคุณสมาชิกชุมชนบ้านแสงจันทร์ หมู่ที่ 10 ต.บัวงาม อ.เดช อุดม จ.อุบลราชธานี ที่ได้ให้ความร่วมมือ และร่วมทำการวิจัยจนโครงการวิจัยนี้สำเร็จลุล่วงไปด้วย ดี

คณะผู้วิจัย

คณะเกษตรศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี

สารบัญ

บทสรุปสำหรับผู้บริหาร	1
บทคัดย่อ	4
ABSTRACT	6
บทที่ 1: บทนำ	8
1.1 ความสำคัญของปัญหา.....	8
1.2 วัตถุประสงค์	9
1.3 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	10
1.4 กระบวนการวิจัย	10
1.5 พื้นที่ดำเนินการวิจัย.....	11
1.6 ระยะเวลาการดำเนินงาน	11
บทที่ 2: ผลการศึกษาวิจัย	12
2.1 สภาพทั่วไป.....	12
2.2 สภาพดิน	14
2.3 สภาพภูมิอากาศ.....	14
2.4 การคมนาคม.....	15
2.5 แหล่งน้ำ	17
2.6 ประชากร.....	17
2.7 ลักษณะทางครอบครัว	18
2.8 การศึกษา	18
2.9 ขนบธรรมเนียมประเพณี พิธีกรรม อิทธิพลทางความคิด	20
2.10 การรวมกลุ่มทางสังคมภายในชุมชน.....	21
2.11 ทรัพยากรของชุมชน.....	23
2.11.1 ข้อมูลทรัพยากรสาธารณะของหมู่บ้าน	23
2.11.2 การถือครองที่ดินและสภาพการใช้ที่ดิน	24
2.11.3 แหล่งน้ำ.....	25
2.11.4 ข้อมูลเครื่องจักรกลและพาหนะของหมู่บ้าน	25
2.11.5 แหล่งเงินสินเชื่อ	26
2.12 การประกอบอาชีพ.....	26
2.13 การประกอบอาชีพทางการเกษตรของประชากร และการใช้ทรัพยากรเพื่อการผลิต ...	27

2.14 ภาพรวมรายรับและรายจ่ายของหมู่บ้าน.....	31
2.15 ภาวะหนี้สินของประชากรในชุมชน.....	37
2.16 ภาวะความยากจนในชุมชนบ้านแสงจันทร์.....	37
2.17 ศักยภาพของชุมชน.....	38
2.18 ลำดับความสำคัญของปัญหาของชุมชน	38
2.19 การรวมกลุ่มเพื่อประกอบอาชีพเสริมรายได้	39
2.20 การพัฒนาความรู้และความสามารถด้านวิทยาการสารสนเทศ	39
บทที่ 3: บทสรุปและวิเคราะห์.....	40
3.1 ผู้นำชุมชน	40
3.2 นักวิจัยชุมชน	40
3.3 ประชากรในชุมชน และชุมชน	41
3.4 ครัวเรือน และชุมชน.....	42
3.5 ทรัพยากรชุมชนและครัวเรือน	44
3.6 การประกอบอาชีพทางการเกษตร	45
3.7 รายรับ/รายจ่าย และภาวะหนี้สิน	48
3.8 ภาพรวมของปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับสภาพความเป็นอยู่ การพัฒนา และความเข้มแข็งของ ชุมชน.....	53
3.9 ฐานข้อมูลทรัพยากรเพื่อพัฒนาสู่การยกระดับความเป็นอยู่ของชุมชนในชนบทเพื่อ สนับสนุนการตัดสินใจ	60
3.10 การพัฒนาโครงการวิจัยเต็มรูปแบบ เพื่อพัฒนาระบบฐานข้อมูลสนับสนุนการวางแผน ใช้ทรัพยากรของชุมชน เพื่อใช้ในการวิเคราะห์ทางเลือกการประกอบอาชีพและยกระดับ ความเป็นอยู่ของชุมชน	61
เอกสารอ้างอิง	66
บรรณานุกรม.....	68
ภาคผนวก.....	70
ภาคผนวกที่ 1: ประวัติการก่อตั้งบ้านแสงจันทร์ หมู่ 10 ต.บัวงาม อ.เดชอุดม จ.อุบลราชธานี	70
ภาคผนวกที่ 2: แหล่งรายได้ของประชากรในชุมชนบ้านแสงจันทร์ จากข้อมูลสำรวจ จปฐ. ปี พ.ศ.2546-2547	77

สารบัญตาราง

ตารางที่ 1: จำนวนประชากรจำแนกกลุ่มตามช่วงอายุ	18
ตารางที่ 2: จำนวนประชากรจำแนกกลุ่มตามระดับการศึกษา	19
ตารางที่ 3: การถือครองที่ดินเฉลี่ยของประชากรชุมชนบ้านแสงจันทร์จำแนกตามลักษณะการใช้พื้นที่	25
ตารางที่ 4: จำนวนเครื่องจักรกลและพาหนะประเภทต่างๆ ของบ้านแสงจันทร์.....	25
ตารางที่ 5: แหล่งเงินกู้ยืมเงินของประชากรชุมชนบ้านแสงจันทร์	26
ตารางที่ 6: จำนวนประชากรจำแนกกลุ่มตามการประกอบอาชีพหลัก	26
ตารางที่ 7: แสดงรายรับและรายจ่ายเฉลี่ยในการผลิตข้าว ของประชากรบ้านแสงจันทร์ ปี พ.ศ. 2547/2548 (พื้นที่ทำนาเฉลี่ย 17.57 ไร่/ครัวเรือน)	29
ตารางที่ 8: ผลผลิตข้าวเหนียวและข้าวเจ้าในปีเพาะปลูก 2546 และ 2547	31
ตารางที่ 9: ข้อมูลราคาผลผลิตข้าวและแหล่งรับซื้อที่สำคัญของบ้านแสงจันทร์ ปีเพาะปลูก 2546 และ 2547	31
ตารางที่ 10: แสดงรายรับเฉลี่ยของประชากรของบ้านแสงจันทร์ ปี พ.ศ. 2547/2548	32
ตารางที่ 11: แสดงรายจ่ายรายปีเฉลี่ยของครัวเรือนประชากรบ้านแสงจันทร์.....	35
ตารางที่ 11: แสดงรายจ่ายรายปีเฉลี่ยของครัวเรือนประชากรบ้านแสงจันทร์ (ต่อ).....	36
ตารางที่ 12: ภาพรวมจุดเด่นและจุดอ่อนของชุมชนต่อกรณีของความเป็นอยู่ การพัฒนา และสภาพความเข้มแข็งของชุมชน.....	53

สารบัญญรูปภาพ

รูปที่ 1: แผนที่ขอบเขตของ ต.บัวงาม อ.เดชอุดม จ.อุบลราชธานี.....	13
รูปที่ 2: แสดงแผนที่จุดดินและเส้นความลาดชันของพื้นที่ ต.บัวงาม อ.เดชอุดม จ.อุบลราชธานี	15
รูปที่ 3: แสดงแผนที่จุดดินและลำน้ำของพื้นที่ ต.บัวงาม อ.เดชอุดม จ.อุบลราชธานี.....	16
รูปที่ 4: ความก้าวหน้าของการพัฒนาระบบฐานข้อมูล และการเชื่อมโยงของการนำใช้ระบบ ฐานข้อมูลเพื่อการยกระดับความเป็นอยู่ของชุมชน ในโครงการระยะนำร่อง.....	62
รูปที่ 5: แสดงภาพรวมของปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับรายรับและรายจ่ายของชุมชนสรุประบบฐานข้อมูล เบื้องต้น โดยแสดงถึงการจำแนกและความเชื่อมโยงระหว่างกลุ่มข้อมูล.....	63
รูปที่ 6: ระบบฐานข้อมูลเบื้องต้น โดยแสดงถึงการจำแนกและความเชื่อมโยงระหว่างกลุ่มข้อมูลที่ คาดว่าจะเกิดขึ้นในโครงการฯ ระยะที่ 1.....	64
รูปที่ 7: ความเชื่อมโยงของการนำใช้ระบบฐานข้อมูลเพื่อการยกระดับความเป็นอยู่ของชุมชน ที่ คาดว่าจะเกิดขึ้นในโครงการฯ ระยะต่อไป.....	64
รูปที่ 8: ความเชื่อมโยงของการนำใช้ระบบฐานข้อมูลเพื่อสนับสนุนการตัดสินใจการรวมกลุ่ม/การ ทำกิจกรรมที่เสริมสร้างคุณภาพชีวิตของประชากรในชุมชน.....	65

บทสรุปสำหรับผู้บริหาร

งานวิจัยนี้ดำเนินการในชุมชนบ้านแสงจันทร์ หมู่ที่ 10 ต.บัวงาม อ.เดชอุดม จ.อุบลราชธานี ระหว่างวันที่ 1 พฤศจิกายน 2547 ถึงวันที่ 30 มิถุนายน 2548 โดยมุ่งเน้นศึกษาร่วมกับชุมชนในการเก็บรวบรวมและจัดทำระบบฐานข้อมูลทรัพยากรพื้นฐานที่สะดวกต่อการใช้งานในชุมชนสำหรับการพัฒนาความเป็นอยู่ของครัวเรือนและของชุมชน และหาแนวทางการประกอบอาชีพเสริมในเบื้องต้น เพื่อให้มีรายได้กระจายตลอดทั้งปีบนพื้นฐานทรัพยากรของครัวเรือนและชุมชนที่มีอยู่ และการพัฒนาโครงการวิจัยเต็มรูปแบบ ในการพัฒนาระบบสนับสนุนการวางแผนใช้ทรัพยากรของชุมชน และการวิเคราะห์ทางเลือกในการประกอบอาชีพและยกระดับความเป็นอยู่ของชุมชน

บ้านแสงจันทร์ เริ่มการก่อตั้งในราวปี พ.ศ. 2513 โดยมีประชาชนจากจังหวัดอำนาจเจริญ จังหวัดยโสธร และจากหลายอำเภอของจังหวัดอุบลราชธานี เพื่อหาที่ทำกินใหม่ที่มีความอุดมสมบูรณ์กว่าพื้นที่เดิม ปัจจุบันชุมชนบ้านแสงจันทร์ มีจำนวนครัวเรือนทั้งหมด 114 ครัวเรือน มีครัวเรือนที่อาศัยอยู่และทำกินในหมู่บ้านเพียง 98 ครัวเรือน ครัวเรือนในหมู่บ้านร้อยละ 65.79 ประกอบอาชีพเกษตรกรรมโดยมีการปลูกข้าวเป็นหลัก ส่วนที่เหลือประกอบอาชีพหลักเช่น ค้าขาย รับจ้าง และรับราชการ

ในส่วนของทรัพยากรของชุมชนพบว่า มีแหล่งน้ำธรรมชาติ 3 สาย ซึ่งมีน้ำเฉพาะช่วงฤดูฝน ส่วนฤดูแล้งมีปริมาณน้ำคงเหลืออยู่เพียงเล็กน้อย สภาพดินโดยทั่วไปเป็นดินร่วนปนทราย ทุกครัวเรือนมีไฟฟ้าและน้ำประปาใช้อย่างพอเพียง มีการคมนาคมอยู่ในเกณฑ์ดี มีสถานีอนามัยอยู่ไม่ไกลจากชุมชน แต่ชุมชนนี้ไม่มีวัด โรงเรียน และพื้นที่แปลงหญ้าสาธารณะ

ชุมชนบ้านแสงจันทร์มีพื้นที่การถือครองและทำประโยชน์โดยรวมประมาณ 1,725.5 ไร่ เป็นพื้นที่ถือครองเพื่อการเกษตร 1,680 ไร่ และเพื่อเป็นที่อยู่อาศัย ประมาณ 45.5 ไร่ อย่างไรก็ตาม มีพื้นที่ได้รับเอกสารการทำประโยชน์เพียง 1,243.25 ไร่ คิดเป็นร้อยละ 72.05 ของพื้นที่ทั้งหมด

ในด้านการศึกษาและสังคมพบว่าประชากรส่วนใหญ่ขาดความรู้และความสามารถในการจัดการการผลิตและการลงทุน ขาดความสามารถเข้าถึงข้อมูลข่าวสาร การได้เข้ารับอบรมและสัมมนา เพื่อเพิ่มพูนความรู้ ตลอดจนยังไม่มีเครือข่ายในการพัฒนาอาชีพต่างๆ จึงทำให้มีทางเลือกในการประกอบอาชีพน้อย กลุ่มสังคมที่มีอยู่ในชุมชนบ้านแสงจันทร์ในปัจจุบันมีทั้งแบบทางการและไม่เป็นทางการ ได้แก่ กลุ่มกองทุนหมู่บ้าน กลุ่มแม่บ้าน (กลุ่มทอผ้า และกลุ่มออมทรัพย์) กลุ่มอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน และ กลุ่มผลิตภัณฑ์และจักสาน พัฒนาผลิตภัณฑ์ แต่ก็พบว่ายังมีปัญหาการเข้าถึงตลาดและการจัดการภายในกลุ่ม

ครัวเรือนในชุมชนร้อยละ 65.79 ประกอบอาชีพหลักทางด้านเกษตรกรรมโดยอาศัยสภาพธรรมชาติเป็นตัวกำหนด กิจกรรมการปลูกพืชเป็นแบบเชิงเดี่ยวโดยเน้นการทำนาปีซึ่งต้องอาศัย

น้ำฝน ในการปลูกข้าวเกษตรกรจะใช้เครื่องจักรกลในการไถพรวนเป็นส่วนใหญ่ และมีการจ้างแรงงานคนในพื้นที่ในการปักดำและเก็บเกี่ยว สำหรับการเพิ่มผลผลิตต่อไร่ เกษตรกรนิยมใช้ปุ๋ยเคมี แต่ก็มีบางรายที่ใช้ปุ๋ยชีวภาพร่วมกับปุ๋ยเคมี อาชีพเสริมที่ก่อให้เกิดรายได้ที่สำคัญของประชากรบ้านแสงจันทร์ ได้แก่ การรับจ้างทั่วไป ค้าขาย และการเลี้ยงสัตว์ เป็นต้น

ข้อมูลด้านรายรับและรายจ่ายจากการจัดทำสมุดบัญชีครัวเรือนของตัวแทนประชากรจำนวน 24 ครัวเรือนในเดือนกุมภาพันธ์ มีนาคม และพฤษภาคม 2548 พบว่ารายรับจากการทำเกษตรกรรมเฉลี่ย 32,189.89 บาท/ครัวเรือน/ปี ซึ่งจำแนกเป็นรายรับจากการจำหน่ายข้าวเฉลี่ย 29,233.67 บาท/ครัวเรือน/ปี และรายรับจากการจำหน่ายปศุสัตว์เฉลี่ย 2,956.22 บาท/ครัวเรือน/ปี การรับจ้างในภาคเกษตร มีรายได้เฉลี่ย 2,333.71 บาท/ครัวเรือน/ปี และรับจ้างนอกภาคเกษตรเฉลี่ย 27,391.01 บาท/ครัวเรือน/ปี รายได้จากการที่ประชากรของชุมชนไปทำงานในกรุงเทพฯ และเมืองต่างๆ และส่งกลับมาให้ครอบครัวที่อยู่ในชุมชนเฉลี่ยต่อครัวเรือนเป็นเงิน 6,712.36 บาท/ปี อาชีพรับราชการเฉลี่ยครัวเรือนละ 1,020,060 บาท/ครัวเรือน/ปี และประกอบธุรกิจเฉลี่ยเป็นเงิน 890,800.00 บาท/ครัวเรือน/ปี

ในส่วนของรายจ่ายจำแนกออกเป็น 8 กลุ่ม ได้แก่) รายจ่ายพื้นฐานเพื่อการอุปโภคและบริโภคของครอบครัวเฉลี่ย 46,325.06 บาท/ครัวเรือน/ปี ค่าใช้จ่ายที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาเฉลี่ยเป็นเงิน 3,871.217 บาท/ครัวเรือน/ปี ค่าสาธารณูปโภคและเครื่องอำนวยความสะดวกเฉลี่ย 62,870.75 บาท/ครัวเรือน/ปี ค่าใช้จ่ายเพื่อการประกอบอาชีพเป็นเงิน 16,219.68 บาท/ครัวเรือน/ปี ค่าสหกรณ์และการพักผ่อนหย่อนใจ คิดเป็นค่าใช้จ่ายเฉลี่ย 2,231.55 บาท/ครัวเรือน/ปี ค่าใช้จ่ายในเทศกาลตามประเพณีและภาษีสังคมเฉลี่ยเป็นเงิน 2,292.40 บาท/ครัวเรือน/ปี ค่าใช้จ่ายที่เป็นเงินหมุนเวียนเพื่อการออมทรัพย์และชำระหนี้สินให้แก่แหล่งเงินทุนนอกระบบเฉลี่ย 150.74 บาท/ครัวเรือน/ปี และค่าใช้จ่ายที่ไม่สามารถจำแนกกลุ่มได้ เป็นเงินเฉลี่ย 2,364.86 บาท/ครัวเรือน/ปี

ผลการศึกษาพบว่า ในภาพรวมประชากรชุมชนบ้านแสงจันทร์ทุกกลุ่มอาชีพมีรายได้เฉลี่ย 2,236.24 บาท/คน/เดือน และเมื่อจำแนกตามอาชีพพบว่า กลุ่มครัวเรือนประชากรที่มีอาชีพเกษตรกรรม และอาชีพรับจ้างมีรายได้เฉลี่ย 1,159.42 บาท/คน/เดือน กลุ่มครัวเรือนประชากรที่มีอาชีพรับราชการมีรายได้เฉลี่ย 28,335.00 บาท/คน/เดือน และกลุ่มครัวเรือนประชากรที่ประกอบธุรกิจมีรายได้เฉลี่ย 16,762.37 บาท/คน/เดือน ซึ่งอาจกล่าวได้ว่ามีเพียงประชากรกลุ่มที่ประกอบอาชีพเกษตรกรรมและอาชีพรับจ้างที่จัดอยู่ในกลุ่มผู้ยากจน

ประชากรของชุมชนมีภาระหนี้สินจำนวน 84 ครัวเรือน (ร้อยละ 85.71) ปลอดหนี้ 14 ครัวเรือน (ร้อยละ 14.39) ในจำนวนครัวเรือนที่มีภาระหนี้สินจำแนกเป็นหนี้สินในระบบเฉลี่ย

67,017.86 บาท/ครัวเรือน และมี 16 ครัวเรือนที่มีหนี้สินนอกระบบเฉลี่ย 11,218.75 บาท/ครัวเรือน

ในส่วนของศักยภาพของชุมชนพบว่าชุมชนมีความเข้มแข็งด้วยปัจจัยดังต่อไปนี้ 1) ความเสียสละและตั้งใจทำงานเพื่อชุมชนของผู้นำชุมชน 2) เงินกองทุนที่สามารถระดมเพื่อการประกอบอาชีพเสริมและสร้างรายได้ 3) มีการรวมกลุ่มของเกษตรกรในการจัดการผลิตรายชีวนภาพ และผลิตภัณฑ์จักสานและแกะสลัก 4) เกษตรกรมีความพร้อมจะปรับเปลี่ยนกระบวนการผลิตให้มีศักยภาพและตรงกับความต้องการของตลาด 5) มีการใช้ทรัพยากรธรรมชาติ ที่เหมาะสมในด้านการผลิตที่สอดคล้องกับศักยภาพ ส่วนปัญหาของชุมชนสามารถประมวลสรุปตามลำดับได้ดังนี้ 1) สภาพดินฟ้าอากาศที่แปรปรวน 2) ความอุดมสมบูรณ์ของดินต่ำ 3) ต้นทุนการทำการเกษตรสูง 4) ผลผลิตและราคาผลผลิตตกต่ำ และไม่สามารถคาดการณ์ล่วงหน้าได้ 5) ค่าใช้จ่ายในครอบครัวสูง และดำรงชีวิตที่ฟุ้งเฟ้อเกินฐานะของตนเอง 6) มีอาชีพหลักเพียงอาชีพเดียว/ขาดความรู้ที่ทันสมัยสำหรับการประกอบอาชีพ 7) การว่างงานหลังฤดูเก็บเกี่ยว 8) ประชาชนไม่มีการจดบันทึกรายรับ-รายจ่ายของครัวเรือน ทำให้ไม่ทราบภาวะเศรษฐกิจที่แท้จริงของครัวเรือน

แนวทางการประกอบอาชีพเสริมรายได้มีอยู่ด้วยกัน 4 กลุ่มหลักได้แก่ 1) กลุ่มแม่บ้าน (กลุ่มอาชีพทอผ้า และกลุ่มออมทรัพย์) 2) กลุ่มผลิตรายชีวนภาพ 3) กลุ่มผลิตภัณฑ์จักสานและแกะสลัก 4) กลุ่มเลี้ยงไก่พื้นบ้าน

การพัฒนาความรู้และความสามารถด้านวิทยาการสารสนเทศ โดยจัดให้ผู้นำและเยาวชนของหมู่บ้านได้เรียนรู้และใช้งานชุดโปรแกรม MS Office ในช่วงเดือนมีนาคม และเมษายน 2548 มีผู้เข้าร่วมกิจกรรมดังกล่าวจำนวน 32 คน โดยวัตถุประสงค์ของกิจกรรมดังกล่าวเน้นการใช้งานโปรแกรม MS Excel เพื่อการเก็บบันทึกข้อมูลของครัวเรือน และระบบฐานข้อมูลที่พัฒนาขึ้นด้วย MS Access ซึ่งมุ่งเน้นสู่การใช้ประโยชน์จากข้อมูลที่จัดเก็บรวบรวม การวิเคราะห์และสังเคราะห์ และการประยุกต์ใช้เพื่อประเมินศักยภาพของชุมชน อันจะนำไปสู่การสร้างทางเลือกเพื่อการยกระดับความเป็นอยู่ของครัวเรือนและชุมชนต่อไป

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้ดำเนินการในชุมชนบ้านแสงจันทร์ หมู่ที่ 10 ต.บัวงาม อ.เดชอุดม จ.อุบลราชธานี ระหว่าง 1 พฤศจิกายน 2547- 30 มิถุนายน 2548 โดยมุ่งเน้นศึกษาร่วมกับชุมชนในการเก็บรวบรวมและจัดทำระบบข้อมูลทรัพยากรพื้นฐานที่สะดวกต่อการใช้งานในชุมชน สำหรับพัฒนาความเป็นอยู่ของครัวเรือนและของชุมชน และแนวทางประกอบอาชีพเสริมในเบื้องต้น เพื่อให้มีรายได้กระจายตลอดทั้งปีบนพื้นฐานทรัพยากรที่มีอยู่ และการพัฒนาโครงการวิจัยเต็มรูปแบบ ในการพัฒนาระบบสนับสนุนการวางแผนใช้ทรัพยากรของชุมชน และการวิเคราะห์ทางเลือกในการประกอบอาชีพและยกระดับความเป็นอยู่ของชุมชน

ผลการศึกษาพบว่า ปัจจุบันชุมชนบ้านแสงจันทร์ มีจำนวนครัวเรือนทั้งหมด 114 ครัวเรือน มีครัวเรือนที่อาศัยอยู่ในหมู่บ้านจำนวน 98 ครัวเรือน

ชุมชนบ้านแสงจันทร์มีพื้นที่การถือครองและทำประโยชน์โดยรวมประมาณ 1,725.5 ไร่ เป็นพื้นที่ถือครองเพื่อการเกษตร 1,680 ไร่ และเพื่อเป็นที่อยู่อาศัย ประมาณ 45.5 ไร่ อย่างไรก็ตาม มีพื้นที่ได้รับเอกสารการทำประโยชน์เพียง 1,243.25 ไร่ คิดเป็นร้อยละ 72.05 ของพื้นที่ทั้งหมด ทุกครัวเรือนมีไฟฟ้าและน้ำประปาใช้อย่างพอเพียง มีการคมนาคมอยู่ในเกณฑ์ดี มีสถานอนามัยอยู่ไม่ไกลจากชุมชน แต่ชุมชนนี้ไม่มีวัด โรงเรียน และพื้นที่แปลงหญ้าสาธารณะ

ครัวเรือนในชุมชนร้อยละ 65.79 ประกอบอาชีพทำนาโดยเน้นการทำนาปีซึ่งต้องอาศัยน้ำฝน มีการใช้เครื่องจักรกลในการไถพรวนเป็นส่วนใหญ่ และมีการจ้างแรงงานคนในพื้นที่ในการปักดำและเก็บเกี่ยว สำหรับการเพิ่มผลผลิตต่อไร่ เกษตรกรนิยมใช้ปุ๋ยเคมี แต่ก็มีบางรายที่ใช้ปุ๋ยชีวภาพร่วมกับปุ๋ยเคมี อาชีพเสริมที่ก่อให้เกิดรายได้ที่สำคัญของประชากรบ้านแสงจันทร์ ได้แก่ การรับจ้างทั่วไป ค้าขาย และการเลี้ยงสัตว์ เป็นต้น

ข้อมูลด้านรายรับและรายจ่ายจากการจัดทำสมุดบัญชีครัวเรือนของตัวแทนประชากรจำนวน 24 ครัวเรือนในเดือนกุมภาพันธ์ มีนาคม และพฤษภาคม 2548 ในภาพรวมประชากรชุมชนบ้านแสงจันทร์ทุกกลุ่มอาชีพมีรายได้เฉลี่ย 2,236 บาท/คน/เดือน โดยกลุ่มครัวเรือนประชากรที่มีอาชีพเกษตรกรรม และอาชีพรับจ้างมีรายได้เฉลี่ย 1,159 บาท/คน/เดือน กลุ่มครัวเรือนประชากรที่มีอาชีพรับราชการมีรายได้เฉลี่ย 28,335 บาท/คน/เดือน และกลุ่มครัวเรือนประชากรที่ประกอบธุรกิจมีรายได้เฉลี่ย 16,762 บาท/คน/เดือน ซึ่งอาจกล่าวได้ว่ามีเพียงประชากรกลุ่มที่ประกอบอาชีพเกษตรกรรมและอาชีพรับจ้างที่จัดอยู่ในกลุ่มผู้ยากจน

ประชากรของชุมชนมีภาระหนี้สินจำนวน 84 ครัวเรือน (ร้อยละ 85.71) ปลอดหนี้ 14 ครัวเรือน (ร้อยละ 14.39) ในจำนวนครัวเรือนที่มีภาระหนี้สินจำแนกเป็นหนี้สินในระบบเฉลี่ย 67,018 บาท/ครัวเรือน และมี 16 ครัวเรือนที่มีหนี้สินนอกระบบเฉลี่ย 11,219 บาท/ครัวเรือน

เกี่ยวกับศักยภาพพบว่า ชุมชนมีจุดเด่นเกี่ยวกับ ผู้นำชุมชน การระดมเงินกองทุนในชุมชน การรวมกลุ่มเพื่อการสร้างอาชีพเสริม ความพร้อมจะปรับเปลี่ยนกระบวนการผลิตข้าว การใช้ทรัพยากรธรรมชาติที่เหมาะสม ส่วนปัญหาของชุมชนได้แก่ สภาพดินฟ้าอากาศที่แปรปรวน ความอุดมสมบูรณ์ของดินต่ำ ต้นทุนการทำการเกษตรสูง ผลผลิตและราคาผลผลิตตกต่ำ ค่าใช้จ่ายในครอบครัวสูงและดำรงชีวิตที่ฟุ้งเฟ้อเกินฐานะ ขาดความรู้ที่ทันสมัยสำหรับการประกอบอาชีพ การว่างงานหลังฤดูเก็บเกี่ยว ขาดการจดบันทึกรายรับ-รายจ่ายของครัวเรือน

แนวทางการประกอบอาชีพเสริมรายได้มีอยู่ด้วยกัน 4 กลุ่มหลักได้แก่ 1) กลุ่มแม่บ้าน (กลุ่มอาชีพทอผ้า และกลุ่มออมทรัพย์) 2) กลุ่มผลิตปุ๋ยอินทรีย์ 3) กลุ่มผลิตภัณฑ์จักสานและแกะสลัก 4) กลุ่มเลี้ยงไก่พื้นบ้าน

การพัฒนาความรู้และความสามารถด้านวิทยาการสารสนเทศให้แก่ผู้นำและเยาวชนของหมู่บ้านจำนวน 32 คน ซึ่งได้เรียนรู้และใช้งานชุดโปรแกรม MS Office โดยเน้นการใช้งานโปรแกรม MS Excel เพื่อการเก็บบันทึกข้อมูลของครัวเรือน และระบบฐานข้อมูลที่พัฒนาขึ้นด้วย MS Access ซึ่งจะช่วยให้สามารถใช้ประโยชน์จากข้อมูลที่จัดเก็บรวบรวม การวิเคราะห์และสังเคราะห์ และการประยุกต์ใช้เพื่อประเมินศักยภาพของชุมชนในการสร้างทางเลือกเพื่อการยกระดับความเป็นอยู่ของครัวเรือนและชุมชน

Abstract

The research was conducted at Sangchan village, Mu 10, Tambol Bua-Ngam, Det-Udom District, Ubon Ratchathani province, from November 1, 2004 to June 30, 2005. The objectives of this study were firstly, to work together with the village's researchers to collect the community's resources data to develop a user friendly version of the community database system for the community to use. The resources database system would give a basic guideline for alternative occupations expected to generate an all-year-round income for the households. This would help elevate the families' and the community's incomes. And secondly, to develop a full research project for resource utilization planning and occupation choices analysis. These would be to elevate the community's well being.

The study found that there were currently 114 families in the village but only 98 families were permanent residences. The area of the Sangchan community boundary was approximately 1,725.5 rai (2,760,800 m²). The agricultural area was approximately 1,680 rai (2,688,000 m²) and the household accommodation area was approximately 45.5 rai (72,800 m²). However, only 1,243.25 rai (1,974,800 m²) or 72.05% of these areas were legally own with a proof of legal title governmental documentation. Each and every household had electricity and village-standard tap water. Transportation to and from the village was good. There was a community hospital, but no temples, no schools and no public field in the village.

Approximately 65.79% of the population were farmers. They could grow only 1 crop of rice per year in the rainy season. Most of the farmers ploughed their land with small and/or large farm tractors. Laborers were employed at the time of rice paddy sprout transplanting and rice harvesting periods. Chemical fertilizers were commonly used to increase rice yields. However, some farmers utilized both organic and chemical fertilizers. The main alternative occupations of the Sangchan community were general labouring wage work, small businesses, and animal farming.

The household account books of 24 families were used to collect the household revenues and expenses in the months of February, March and May 2005. It was found that the village's average income was 2,236 baht/person/month. The average income of

the farmers and the wage workers was 1,159 baht/person/month. The average income of government employee was 28,335 baht/person/month. The business-own families had an average income of 16,762 baht/person/month. According to the current poverty line, the farmers and the wage workers were therefore classified as poor.

It was reported that 84 households (85.71%) were in debt. Approximately 14.29% of these households were in debt with legal financial institutes and the average debt was 67,018 baht/household. The other households were in debt to private debtors and this debt was on average 11,219 baht/household.

The study also showed that the strengths of the community were their community leaders, community fund raising, working group dynamics, promptness for rice production process change and appropriate utilization of natural resources. The problems of the community were climate variations, low soil fertility, high cost of agricultural inputs, low productivity, low price of the agricultural products, high family expenditures, luxury living, lack of updated, occupation-related knowledge, jobless/no income after rice harvesting season and no record keeping of household financial records

There were 4 main occupational groups in the village, which were 1) Housewife group (weaving group and saving group), 2) Organic fertilizer production group, 3) Wicker work and carving work group and 4) Native chicken farming group.

During the period of the study, the community resources database system was used to evaluate the potential of the community. Some of the villagers could save some expenses and/or increase the household income themselves by improving their household resources management and work together with other villagers. A total of 32 people in the village (2 community leaders and 30 youths) had learned to use the Microsoft office software package. The learning was emphasized MS-Excel to work on household data and MS-Access developed for use in this community. The specially developed software would help gather, analyze and synthesize the data. This could be used to evaluate the community potential and suggest some alternatives for the community to improve their standards of living.

บทที่ 1: บทนำ

1.1 ความสำคัญของปัญหา

ประชากรในชนบทของจังหวัดอุบลราชธานีและในภาคตะวันออกเฉียงเหนือกว่าร้อยละ 46.93 ทำการเกษตรกรรมเป็นอาชีพหลัก ส่วนใหญ่เป็นการทำไร่ นา ที่ต้องพึ่งพาน้ำฝนทำให้เพาะปลูกได้เพียงครั้งเดียวตามฤดูกาล ทำให้มีความเสี่ยงสูงเนื่องจากดินฟ้าอากาศ ดังนั้น ในปีหนึ่งๆ เกษตรกรในพื้นที่จึงมีรายได้หลักจากการขายผลผลิตเพียงครั้งเดียว หรืออย่างมาก 2 ครั้งในบางพื้นที่ที่มีเขตชลประทานเข้าถึง แต่ถ้าในปีใดที่ฝนไม่ตกต้องตามฤดูกาล หรือราคาผลผลิตตกต่ำ ก็จะทำให้รายได้จากการขายผลผลิตไม่เพียงพอสำหรับจ่ายหนี้สินที่กู้ยืมมา หรือไม่มีเหลือพอที่จะใช้จ่ายในการดำรงชีวิตประจำวันไปในระยะที่เหลืออยู่ จึงทำให้เกษตรกรต้องกู้ยืมเงินเพิ่มเติมขึ้นอีก เพื่อใช้ในการดำรงชีพและเพื่อเป็นทุนสำหรับการเพาะปลูกในฤดูถัดไป สถานการณ์เช่นนี้เป็นปรากฏการณ์ที่พบเห็นอยู่ทั่วไปและอาจถือได้ว่าเป็นสาเหตุสำคัญประการหนึ่ง ที่ทำให้ประชากรในชนบท ติดอยู่ในวัฏจักรของหนี้สินที่ทำให้ยากจน และไม่มีโอกาสที่จะยกระดับความเป็นอยู่ให้ดีขึ้น

ดังนั้น แนวคิดสำคัญที่จะทำให้ประชากรในชุมชนชนบทสามารถต่อสู้กับปัญหาความยากจน และสร้างโอกาสที่จะยกระดับความเป็นอยู่ให้ดีขึ้น คือการสร้างโอกาสในการประกอบอาชีพที่จะทำให้สามารถมีรายได้กระจายตลอดทั้งปี เป็นการลดความเสี่ยงจากการที่พึ่งพาเฉพาะรายได้หลักจากพืชผลที่ผลิตตามฤดูกาลเท่านั้น อย่างไรก็ตาม การที่จะเลือกประกอบอาชีพหลักและอาชีพเสริมเพื่อให้มีรายได้กระจายตลอดทั้งปีนั้น แต่ละครัวเรือนก็จำเป็นที่จะต้องพิจารณาถึงทรัพยากรที่มีอยู่ด้วย เช่น ความสามารถในการลงทุน ขนาดของพื้นที่และแรงงานที่มีอยู่ ความเหมาะสมของพื้นที่สำหรับการผลิตต่างๆ เป็นต้น และอีกประการหนึ่งที่มีความสำคัญไม่ด้อยไปกว่ากัน ก็คือความหลากหลายของอาชีพเสริมที่สมาชิกในชุมชนจะเลือกดำเนินการ ทั้งนี้ เพื่อให้สินค้าที่ชุมชนผลิตได้จากอาชีพเสริม สามารถนำไปซื้อ-ขาย หรือแลกเปลี่ยนกันได้ ในชุมชนเองเป็นเป้าหมายหลักก่อนในระยะแรก โดยร่วมมือกันในการบริหารจัดการการผลิตโดยรวมของชุมชนให้เหมาะสมกับความต้องการ ไม่เป็นการแข่งขันกันผลิตจนก่อให้เกิดปัญหาผลผลิตเกินความต้องการชุมชน เหตุผลที่จะต้องเน้นถึงความสำคัญของการผลิตสินค้าเพื่อซื้อขายกันในตลาด

การพิจารณากำหนดให้ชุมชนเป็นพื้นที่เป้าหมายหลักในระยะแรก ก็เพื่อต้องการจะลดปัญหาเรื่องการตลาดที่อาจจะเกิดขึ้นในระยะเริ่มแรก เพราะการที่จะผลิตสินค้าเพื่อส่ง (ออก) ขายนอกชุมชนเป็นหลักนั้น หมายถึงการแข่งขันกับแหล่งอื่น อาจจะต้องมีการลงทุนที่สูง มีค่าใช้จ่ายในด้านการตลาด ซึ่งโดยรวมแล้วก็จะทำให้มีความเสี่ยงเพิ่มมากขึ้นด้วย ซึ่งในระยะเริ่มแรกอาจจะ

มีผลต่อการพัฒนาอย่างยั่งยืนของชุมชนได้ เนื่องจากชุมชนอาจจะยังไม่มีความพร้อมในการแข่งขันทางการตลาด อย่างไรก็ตาม การที่แต่ละครัวเรือนจะสามารถเลือกประกอบอาชีพได้อย่างมีประสิทธิภาพ และสามารถรู้ร่วมกันถึงภาพรวมของการผลิตสินค้าของทั้งชุมชนได้นั้น จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องพัฒนาเครื่องมือที่ช่วยให้สามารถมองเห็นทรัพยากรและศักยภาพของชุมชนร่วมกันได้ เพื่อใช้ในการร่วมกันคิดและ/หรือร่วมกันตัดสินใจผลิต หรือประกอบอาชีพต่างๆ ให้สอดคล้องและเสริมกัน ดังนั้น จึงจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมียุทธศาสตร์ต่างๆ ของระดับครัวเรือนและของชุมชน เช่น ทรัพยากร (ธรรมชาติ) ในท้องถิ่น ทรัพยากรที่เป็นสาธารณะสมบัติในชุมชน ตลอดจนข้อมูลปัจจัยภายนอกอื่นๆ ที่อาจจะมีความเกี่ยวข้อง แล้วนำมาจัดเป็นระบบฐานข้อมูลที่สามารถสืบค้นได้ง่าย เพื่อใช้เป็นเครื่องมือประกอบการตัดสินใจของชุมชน โดยให้เป็นระบบฐานข้อมูลที่ชุมชนเป็นเจ้าของ เป็นผู้ใช้ประโยชน์ และเป็นผู้ดูแลให้เป็นปัจจุบันได้เอง

โครงการวิจัยนี้เป็นเป็นงานวิจัยนำร่อง โดยเลือกบ้านแสงจันทร์ หมู่ที่ 10 ต. บัวงาม อ. เดชอุดม จ.อุบลราชธานี เป็นพื้นที่ทำการวิจัย โดยมุ่งสร้างความเข้าใจเกี่ยวกับความสำคัญในการจัดเก็บและรวบรวมข้อมูลที่ถูกต้อง เพื่อพัฒนานักวิจัยในชุมชนให้สามารถดำเนินการจัดเก็บรวบรวมข้อมูลพื้นฐานด้านทรัพยากรของสมาชิกและของชุมชนที่สอดคล้องกับความต้องการเพื่อให้สามารถนำใช้ประโยชน์จากข้อมูลได้อย่างมีประสิทธิภาพและเป็นประโยชน์ในชุมชนอย่างแท้จริง ตลอดจนสามารถนำไปจัดทำเป็นระบบฐานข้อมูลที่จะสามารถแสดงให้เห็นภาพรวมของทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชน และได้พัฒนาให้เป็นระบบที่สามารถใช้วิเคราะห์แนวทางการประกอบอาชีพของครัวเรือนที่สัมพันธ์กันทั้งชุมชนได้ เช่น ยุทธศาสตร์การผลิตทางเกษตรที่ดำเนินการอยู่แล้วพัฒนาอาชีพเสริมนอกฤดูกาลเพาะปลูกพืชหลักทั้งในและนอกภาคการเกษตร หรือใช้วิเคราะห์ศักยภาพของพื้นที่เพื่อการผลิตต่างๆ (ด้านพืช สัตว์ สัตว์น้ำ และการสร้างผลิตภัณฑ์ต่างๆ ฯลฯ) โดยยังเน้นหลักการที่จะทำให้ประชากรในชุมชนมีรายได้กระจายตลอดทั้งปี และเมื่อมีการดำเนินงานไประยะหนึ่งจนชุมชนเริ่มมีความเข้มแข็งมากขึ้น ระบบดังกล่าวก็จะสามารถใช้เพื่อติดตามและประเมินการผลิตของชุมชน เพื่อให้สอดคล้องกับสถานการณ์ ความพร้อม และประสบการณ์ของชุมชน เพื่อให้เป็นไปตามเป้าหมายที่ชุมชนเป็นผู้กำหนดได้

1.2 วัตถุประสงค์

- 1) ร่วมกับชุมชนต้นแบบทำระบบข้อมูลทรัพยากรพื้นฐาน ให้เป็นฐานข้อมูลที่สะดวกต่อการใช้งานในชุมชน
- 2) ร่วมกับชุมชนต้นแบบหาแนวทางประกอบอาชีพเสริมในเบื้องต้น เพื่อให้มีรายได้กระจายตลอดทั้งปีบนพื้นฐานทรัพยากรที่มีอยู่

3) พัฒนาวิธีการที่ชุมชนจะใช้ประโยชน์จากระบบฐานข้อมูล สำหรับพัฒนาความเป็นอยู่ของครัวเรือนและของชุมชน

4) พัฒนาโครงการวิจัยเต็มรูปแบบ เพื่อพัฒนาระบบสนับสนุนการวางแผนใช้ทรัพยากรของชุมชน สำหรับใช้ในการวิเคราะห์ทางเลือกในการประกอบอาชีพและยกระดับความเป็นอยู่ของชุมชน

1.3 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

- 1) มีระบบฐานข้อมูลที่สะดวกในการใช้งานของชุมชน
- 2) นักวิจัยชุมชนและสมาชิกของชุมชนได้ตระหนักถึงความสำคัญของการสำรวจและจัดเก็บข้อมูลที่ต้องต้องอย่างเป็นระบบ
- 3) สามารถนำข้อมูลพื้นฐานมาใช้ในการพัฒนาโครงการหรือกิจกรรมที่เป็นประโยชน์ในการพัฒนาศักยภาพของชุมชน
- 4) ข้อเสนอโครงการวิจัยเต็มรูปแบบ “ระบบสนับสนุนการวางแผนจัดการทรัพยากรเพื่อยกระดับความเป็นอยู่ของชุมชนในชนบท”

1.4 กระบวนการวิจัย

- 1) ทำการสำรวจพื้นที่และเก็บรวบรวมข้อมูลพื้นฐานเกี่ยวกับทรัพยากรระดับครัวเรือนและทรัพยากรสาธารณะของชุมชนร่วมกับกลุ่มนักวิจัยชุมชน และผู้นำระดับต่างๆ ของชุมชน

การดำเนินการในส่วนนี้มีจุดมุ่งหมายเพื่อวิเคราะห์ถึงปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมภาคการเกษตรและนอกภาคการเกษตร อันก่อให้เกิดรายได้และรายจ่ายของชุมชน โดยมีการประชุมกลุ่มย่อยระหว่างนักวิจัย ผู้นำชุมชนระดับต่างๆ (ผู้ใหญ่บ้าน นายกเทศมนตรี สมาชิกเทศบาล ตำบล ครู หัวหน้าคุ้ม และผู้นำกลุ่มเกษตรกร) และเกษตรกร กระบวนการนี้จะนำไปใช้สำหรับการพัฒนาฐานข้อมูลของชุมชน

- 2) จัดประชุมเพื่อพูดคุย และแลกเปลี่ยนข้อคิดเห็นระหว่างนักวิจัย ผู้นำชุมชน และสมาชิกของชุมชน

โดยจัดให้มีการพบปะพูดคุยระหว่างนักวิจัยและสมาชิกของชุมชน เพื่อแลกเปลี่ยนทัศนะที่มีจุดมุ่งหมายในการรับทราบถึงข้อเท็จจริงด้านต่างๆ ของชุมชน การจัดกิจกรรมนี้จะดำเนินการเป็นครั้งคราวในช่วงเวลาของการประชุมประจำเดือนของหมู่บ้าน เพื่อร่วมกันวิเคราะห์ประมวลผลข้อมูลด้านต่างๆ ที่ได้ทำการศึกษา/สำรวจ แล้วทำการจัดลำดับความสำคัญของปัญหา ตลอดจนค้นหาศักยภาพด้านต่างๆ ที่ชุมชนมีอยู่

3) ศึกษาหาแนวทางสร้างอาชีพเสริม

โดยพิจารณาจากข้อมูลพื้นฐานด้านทรัพยากรทั้งระดับครัวเรือน และระดับชุมชน เพื่อการสร้างทางเลือกสำหรับอาชีพเสริม อันจะสามารถช่วยสร้างรายได้ที่สม่ำเสมอและกระจายตลอดปี

4) การวิเคราะห์และสังเคราะห์ข้อมูล

เป็นกระบวนการทำงานร่วมกันระหว่างทีมงานวิจัย กับผู้นำและสมาชิกของชุมชน เพื่อให้ประชากรในชุมชนได้รู้สภาพของข้อมูลด้านต่างๆ ภายในชุมชนของตนเอง การดำเนินงานจะเป็นการนำข้อมูลที่ได้จากการสำรวจมาบันทึกลงในระบบฐานข้อมูล ตรวจสอบความถูกต้อง ประมวลผล วิเคราะห์ สังเคราะห์ และนำไปใช้ประโยชน์จากข้อมูลสำหรับการตัดสินใจ เพื่อการพัฒนาโครงการร่วมกับชุมชน อันจะก่อให้เกิดการพัฒนาการและทราบแนวทางในการใช้ประโยชน์ และเพิ่มศักยภาพของชุมชนให้มีความเข้มแข็งยิ่งขึ้นต่อไป

1.5 พื้นที่ดำเนินการวิจัย

พื้นที่ดำเนินการได้แก่ชุมชนบ้านแสงจันทร์ หมู่ที่ 10 ต.บัวงาม อ.เดชอุดม จ.อุบลราชธานี โดยมีเหตุผลการเลือกหมู่บ้านดังกล่าว ดังนี้

1) ผู้นำชุมชน (ผู้ใหญ่บ้าน) ให้ความสนใจ ยินดีร่วมมือ และมีความต้องการที่จะจัดทำข้อมูลพื้นฐานของหมู่บ้านเช่น จำนวนและข้อมูลพื้นที่ของครัวเรือนและประชากร และทรัพยากรต่างๆ ที่มีอยู่ในชุมชน นอกจากนี้ ผู้ใหญ่บ้าน มีความประสงค์ที่จะรวบรวมรูปแบบการประกอบอาชีพของแต่ละครัวเรือนและ/หรือบุคคล เพื่อใช้ข้อเท็จจริงพื้นฐานในการบริหารจัดการทรัพยากรภายในชุมชน ในการสร้างทางเลือกเพื่อสร้างรายได้ให้แก่ประชากรในชุมชนในอนาคต

2) หมู่บ้านแสงจันทร์มีจำนวนครัวเรือนทั้งสิ้น 114 ครัวเรือน และยังคงความเป็นสังคมเกษตรและชนบท ซึ่งน่าจะเป็นตัวแทนสำหรับการศึกษาวิจัยในชุมชนชนบทได้เป็นอย่างดี

1.6 ระยะเวลาการดำเนินงาน

ระยะเวลา 8 เดือน ระหว่าง 1 พฤศจิกายน 2547- 30 มิถุนายน 2548

บทที่ 2: ผลการศึกษาวิจัย

2.1 สภาพทั่วไป

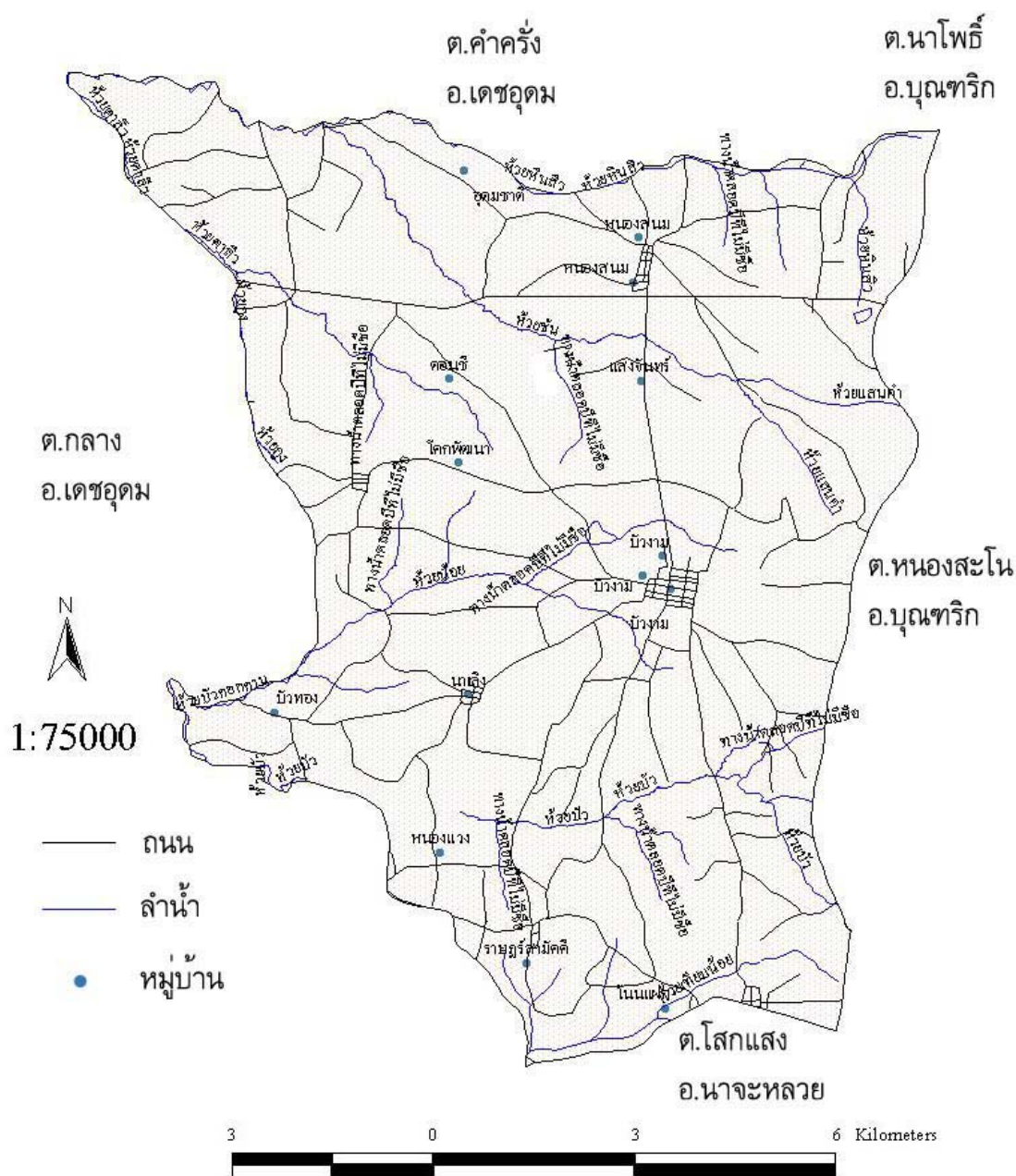
บ้านแสงจันทร์ หมู่ที่ 10 ต.บัวงาม อ.เดชอุดม จ.อุบลราชธานี มีที่ตั้งอยู่ห่างจาก อำเภอเดชอุดม ไปทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ ตามถนนสายหลัก หมายเลข 2182 (เดชอุดม-บุญทริก) เป็นระยะทางประมาณ 24 กิโลเมตร และมีทางหลวงชนบท หมายเลข อบ. 2033 แยกไปยังหมู่บ้าน ระยะทางประมาณ 3 กิโลเมตร มีอาณาเขตทางทิศเหนือติดต่อบ้านหนองสนม ตำบลบัวงาม ทิศใต้ติดต่อกับบ้านบัวงาม ตำบลบัวงาม ทิศตะวันออกติดต่อกับบ้านหนองสะโน อำเภอบุญทริก และทิศตะวันตกติดต่อกับบ้านดอนชี ตำบลบัวงาม (รูปที่ 1)

สภาพพื้นที่บริเวณหมู่บ้านเป็นที่ราบสลับกับเนินเตี้ยๆ ดินส่วนใหญ่มีสภาพเป็นดินร่วนปนทราย การใช้ประโยชน์ที่ดินใช้สำหรับการเกษตร ส่วนใหญ่ใช้ทำนาเป็นหลัก จากการศึกษาผลผลิตข้าวปี 2547/2548 พบว่า ผลผลิตข้าวเจ้าและข้าวเหนียวของชุมชนบ้านแสงจันทร์ มีปริมาณ 271.72 กก./ไร่ และ 277.02 กก./ไร่ ตามลำดับ (ข้อมูลจากการสัมภาษณ์, พฤศจิกายน 2547) ส่วนผลผลิตข้าวนาปีเฉลี่ยของตำบลบัวงามมีปริมาณ 257 กก./ไร่ ขณะที่ผลผลิตข้าวนาปีเฉลี่ยของอำเภอเดชอุดมและจังหวัดอุบลราชธานีเท่ากับ 293 และ 304 กก./ไร่ ตามลำดับ (ไม่ปรากฏนามผู้แต่ง, 2547) และหลังการทำนาเกษตรกรบางรายสามารถใช้พื้นที่สำหรับการทำสวนพืชผักเป็นรายได้เสริม

บ้านแสงจันทร์ เริ่มการก่อตั้งเป็นชุมชนครั้งแรกราวปี พ.ศ. 2513 โดยครอบครัวนายแสงรัตนศิลป์ และครอบครัว ซึ่งบ้านเดิมอยู่ที่บ้านโพนงาม ตำบลไม้กลอน อำเภอพนา จังหวัดอำนาจเจริญ ได้ย้ายมาอยู่ในหมู่บ้านบัวงาม เนื่องจากเห็นว่าสภาพพื้นที่ดังกล่าวมีความอุดมสมบูรณ์ และเหมาะสมสำหรับการทำนามากกว่าพื้นที่เดิมของตนเอง ในปีต่อมา ได้มีประชาชนจากที่อื่นๆ ได้ย้ายมาอยู่เพิ่มขึ้น ทางชุมชนจึงมีความเห็นว่าควรมีการแยกชุมชนออกจากหมู่บ้านบัวงาม จึงได้เสนอเรื่องต่อฝ่ายปกครองเพื่อขอแยกหมู่บ้าน และในราวปี พ.ศ. 2525 จึงได้รับอนุมัติจัดตั้งเป็นบ้านแสงจันทร์ หมู่ 10 ตำบลบัวงาม อำเภอเดชอุดม ปัจจุบันบ้านแสงจันทร์ หมู่ 10 มีครัวเรือนตามทะเบียนราษฎรจำนวน 114 ครัวเรือน แต่มีจำนวนครัวเรือนอาศัยอยู่จริงตามข้อมูลการศึกษาครั้งนี้เพียง 98 ครัวเรือน และมีประชากรจากการสำรวจทั้งหมด 536 คน จำแนกเป็นชาย 272 คน และหญิง 264 คน

จากการสำรวจเบื้องต้นพบว่า อาชีพหลักของประชากรในหมู่บ้านได้แก่ อาชีพเกษตรกรรม ค้าขาย รับจ้าง และข้าราชการ นอกจากนี้ประชากรส่วนใหญ่จะประกอบอาชีพเสริมเช่นรับจ้างทั่วไป และรับเหมาดำเนินการตามความถนัด เพื่อหารายได้ในช่วงเวลาที่ว่างจากกิจกรรมในอาชีพ

หลัก ประชากรบางส่วนไปทำงานในกรุงเทพฯหรือต่างจังหวัดหลังจากฤดูทำนา ราษฎรทุกครัวเรือนมีไฟฟ้าและน้ำประปาหมู่บ้านใช้อย่างพอเพียง หมู่บ้านนี้ไม่มีวัดและโรงเรียนภายในชุมชน เด็กนักเรียนสามารถเข้าเรียนในโรงเรียนที่อยู่ในบ้านบัวงาม หรือบ้านหนองสนม ซึ่งอยู่ห่างจากหมู่บ้านประมาณ 2-5 กิโลเมตร ส่วนการประกอบศาสนกิจของราษฎรจะใช้วัดบ้านบัวงามเป็นหลัก

รูปที่ 1: แผนที่ขอบเขตของ ต.บัวงาม อ.เดชอุดม จ.อุบลราชธานี

2.2 สภาพดิน

จากข้อมูลเกี่ยวกับลักษณะและสภาพดินของตำบลบัวงาม ซึ่งเป็นที่ตั้งของบ้านแสงจันทร์ กรมพัฒนาที่ดิน (2542) ได้จำแนกสภาพชุดดินในพื้นที่ดังกล่าวออกเป็น 2 กลุ่มคือ (รูปที่ 2)

1. กลุ่มชุดดินในพื้นที่ลุ่ม ประกอบด้วย

1.1 กลุ่มชุดดินที่ 7: ลักษณะดินเหนียวสีเทา

1.2 กลุ่มชุดดินที่ 18: ลักษณะดินร่วนปนทรายสีเทา

1.3 กลุ่มชุดดินที่ 22 และ 22d3 : ลักษณะดินร่วนปนทรายสีเทา

1.4 กลุ่มชุดดินที่ 24: ลักษณะดินทรายสีเทา

1.5 กลุ่มชุดดินที่ 25: ลักษณะดินตื้นสีเทา ร่วนหรือดินเหนียวปนลูกรังหรือก้อนกรวดมาก ดินส่วนบนมีสีน้ำตาลและส่วนล่างมีสีเทาหรือเหลือง

2. กลุ่มชุดดินในพื้นที่ดอน ประกอบด้วย

2.1 กลุ่มชุดดินที่ 40b/56b: ลักษณะดินร่วนปนทรายมีความลาดชัน

2.2 กลุ่มชุดดินที่ 41b: ลักษณะดินทรายมีความลาดชัน

คำอธิบาย

b = หน่วยดินที่ไม่เหมาะสมสำหรับทำนาแต่มีการทำคันดินกั้นน้ำเพื่อใช้ทำนา

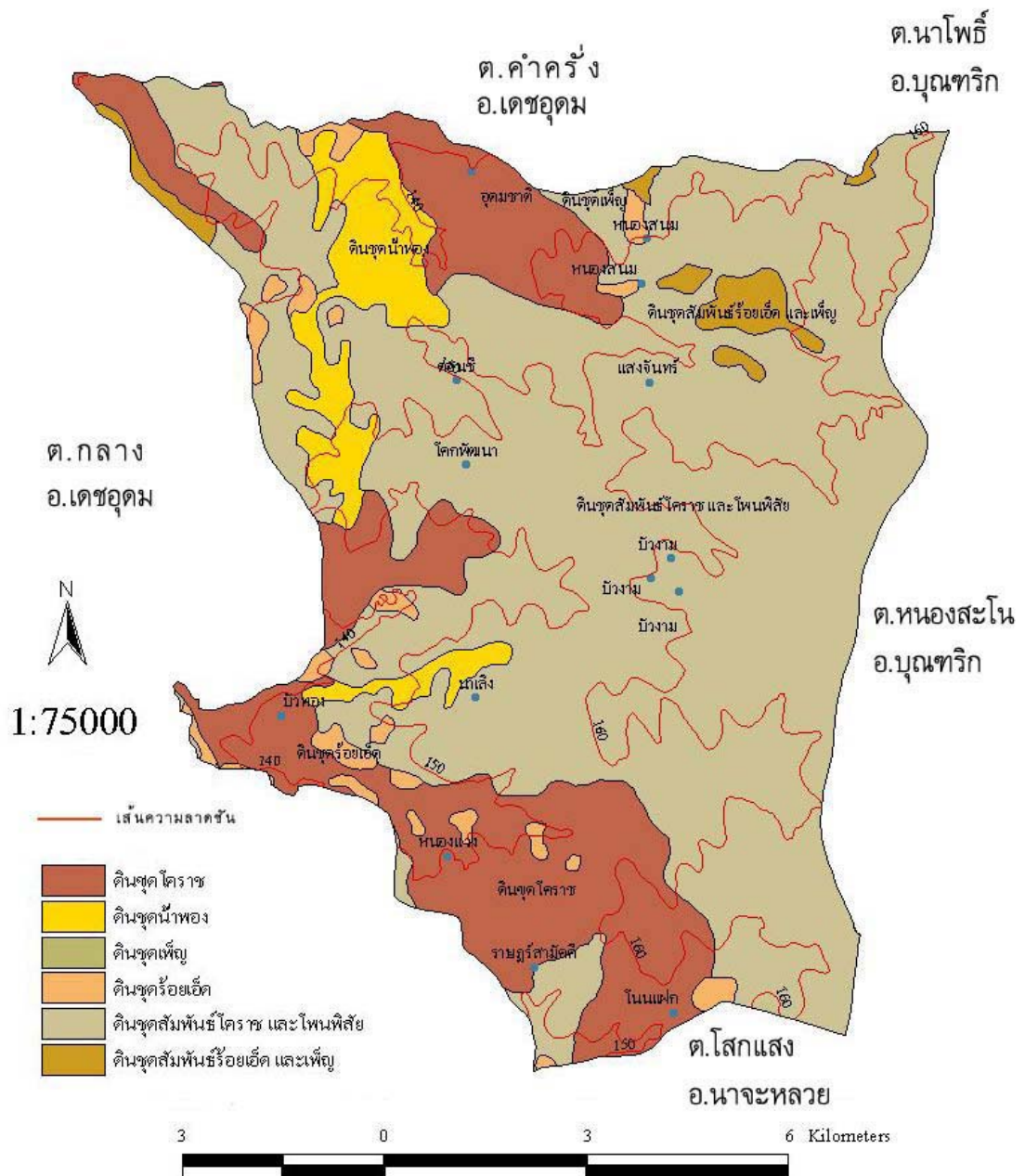
d3=หน่วยดินที่พบชั้นกรวดลูกรังมากกว่า 35% ในระดับความลึก 50-100 ซม.

ความเป็นกรดต่างของดินชั้นบน (upper soil level) 5.5-7.0 และความเป็นกรดต่างของดินชั้นล่าง (lower soil level) 4.5-6.5 (กรมพัฒนาที่ดิน, 2542)

2.3 สภาพภูมิอากาศ

จังหวัดอุบลราชธานี มี 3 ฤดู คือ ฤดูร้อน ฤดูฝน และฤดูหนาว ในช่วงระหว่างปี 2538 ถึง 2542 จังหวัดอุบลราชธานี มีอุณหภูมิเฉลี่ยตลอดปีในช่วง 26.7-28.1 องศาเซลเซียส อุณหภูมิต่ำสุดอยู่ในช่วง 9.6-15.0 องศาเซลเซียส โดยอุณหภูมิต่ำที่สุดวัดได้ 9.6 องศาเซลเซียส ในปี 2542 และอุณหภูมิสูงสุดอยู่ในช่วง 37.9-42.0 องศาเซลเซียส โดยอุณหภูมิสูงที่สุดวัดได้ 42.0 องศาเซลเซียส เมื่อปี 2541

ปริมาณน้ำฝนของจังหวัดอุบลราชธานี ระหว่างปี 2538 ถึง 2542 อยู่ในช่วง 1,266.10 ถึง 1,582 มม.ต่อปี ปริมาณฝนมากที่สุดในปี 2542 วัดได้ถึง 1,582.5 มม. โดยมีจำนวนวันฝนตก 129 วัน ส่วนปริมาณฝนตกน้อยที่สุดในปี พ.ศ. 2538 ซึ่งวัดได้ 1,266.10 มม. โดยมีจำนวนวันฝนตก 103 วัน ความชื้นสัมพัทธ์เฉลี่ยของจังหวัดอุบลราชธานี เท่ากับ 72 เปอร์เซ็นต์ ความกดอากาศเฉลี่ยของจังหวัดอุบลราชธานี 1009.67 มิลลิบาร์ (สำนักงานสถิติแห่งชาติ, 2547)

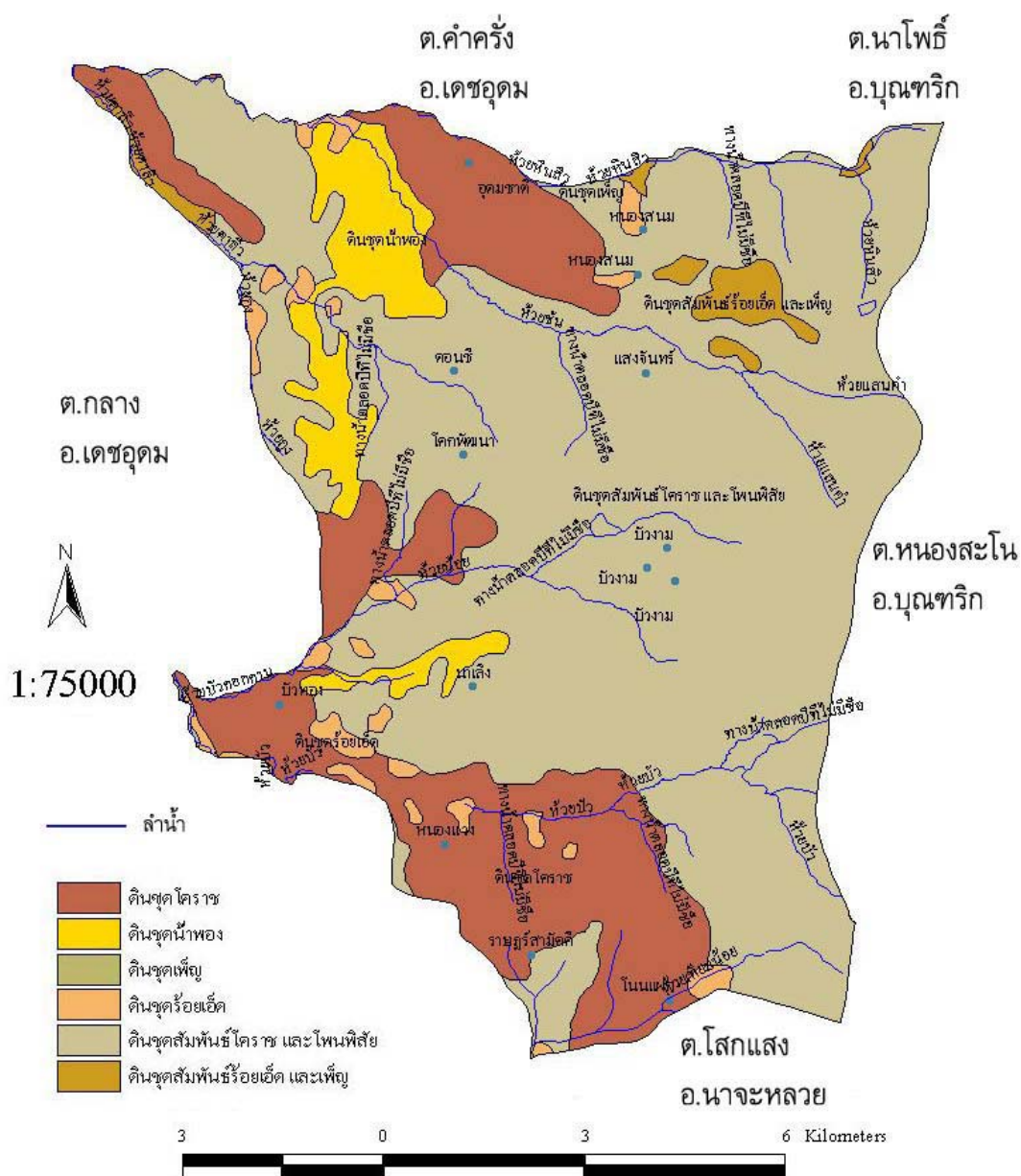

รูปที่ 2: แสดงแผนที่ชุดดินและเส้นความลาดชันของพื้นที่ ต.บ่วงาม อ.เดชอุดม จ.อุบลราชธานี

2.4 การคมนาคม

บ้านแสงจันทร์ หมู่ที่ 10 ต.บ่วงาม อ.เดชอุดม จ.อุบลราชธานี มีถนนสายหลักคือทางหลวงแผ่นดิน หมายเลข 2182 (เดชอุดม-บุณฑริก) และทางหลวงชนบท หมายเลข อบ.2033 ซึ่งเป็นถนนพื้นผิวแอสฟัลท์ ส่วนถนนภายในหมู่บ้านเป็นถนนคอนกรีต การคมนาคมในพื้นที่รอบนอก

หมู่บ้านและพื้นที่การเกษตรมีถนนลูกรัง สามารถใช้สำหรับการเดินทางได้สะดวก และถือว่าอยู่ในเกณฑ์ดี (รูปที่ 1)

รูปที่ 3: แสดงแผนที่ชุดดินและลำน้ำของพื้นที่ ต.บัวงาม อ.เดชอุดม จ.อุบลราชธานี

2.5 แหล่งน้ำ

บริเวณพื้นที่บ้านแสงจันทร์ มีแหล่งน้ำธรรมชาติคือห้วยแสนคำ ไหลผ่านทางทิศเหนือ และห้วยบัวเหนือ ไหลผ่านทางทิศตะวันตกใต้ของหมู่บ้าน และมีลำห้วยหนองสะโน (ห้วยชัน) ไหลผ่านพื้นที่ตอนตะวันตกของหมู่บ้าน (รูปที่ 3) นอกจากนี้ยังมีแหล่งน้ำอื่นๆ เช่น หนองบึงตามธรรมชาติ เป็นต้น แต่แหล่งน้ำดังกล่าว จะมีน้ำเฉพาะช่วงฤดูฝน ส่วนฤดูแล้งมีปริมาณน้ำคงเหลืออยู่เพียงเล็กน้อย

2.6 ประชากร

จากการศึกษาพบว่าสภาพลักษณะทางสังคมของชุมชนบ้านแสงจันทร์ เกิดจากการรวมตัวกันของครอบครัวที่อพยพมาจากต่างถิ่น เช่น จังหวัดอำนาจเจริญ จังหวัดยโสธร และจากหลายอำเภอของจังหวัดอุบลราชธานี เพื่อหาที่ทำกินใหม่ที่มีความอุดมสมบูรณ์กว่าพื้นที่เดิม เมื่อราว 15 ปีที่ผ่านมา แม้ว่าประชากรจะเดินทางมาจากหลายท้องถิ่น แต่สังคมก็มีความผูกพันกันค่อนข้างแน่นแฟ้น อย่างไรก็ตาม เนื่องจากแต่ละครัวเรือน พยายามต่อสู้กับปัญหาความยากแค้นในอดีต อีกทั้งการเปลี่ยนแปลงสภาพสังคมในระยะเวลาที่ผ่านมา การดิ้นรนเพื่อประกอบอาชีพในชุมชน และการเดินทางไปหางานทำในเมืองใหญ่ จึงทำให้เกิดความห่างเหินระหว่างบุคคลและ/หรือครัวเรือนขึ้นบ้าง การรวมกันริเริ่มและร่วมมือร่วมใจกันต่อกิจกรรมของชุมชนเพียงน้อยลงกว่าในอดีต และน่าจะเป็นสาเหตุให้การพัฒนาท้องถิ่นเกิดขึ้นอย่างช้าๆ และชุมชนขาดความเข้มแข็งเท่าที่ควรจะเป็น

ในปัจจุบันชุมชนบ้านแสงจันทร์ มีประชากรทั้งสิ้น 536 คน จำแนกเป็นชาย 272 คน และหญิง 264 คน และมีจำนวนครัวเรือนทั้งหมด 114 ครัวเรือน ปัจจุบันมีครัวเรือนที่อยู่อาศัยและทำกินในหมู่บ้านจำนวน 98 ครัวเรือน (ร้อยละ 85.96) และเคลื่อนย้ายไปทำงานในกรุงเทพฯ และจังหวัดอื่นๆ จำนวน 16 ครัวเรือน (ร้อยละ 14.04) ทั้งนี้สามารถจำแนกจำนวนประชากรเป็นกลุ่มตามช่วงอายุดังตารางที่ 1

ตารางที่ 1: จำนวนประชากรจำแนกกลุ่มตามช่วงอายุ

ช่วงอายุ (ปี)	จำนวน (คน)	ร้อยละ
0-10	82	15.30
11-20	72	13.43
21-30	85	15.86
31-40	108	20.15
41-50	57	10.63
51-60	45	8.40
61-70	16	2.99
71-80	7	1.31
81-90	5	0.93
ไม่ทราบวันเดือนปีเกิด	59	11.01
รวม	536	100.00

ที่มา: ข้อมูลการสำรวจระหว่างเดือนธันวาคม 2547-เดือนมกราคม 2548

2.7 ลักษณะทางครอบครัว

ลักษณะครอบครัวของชุมชนบ้านแสงจันทร์ มี 2 ลักษณะคือ ครอบครัวเดี่ยว และครอบครัวขยาย ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นครอบครัวเดี่ยว คือประกอบด้วย พ่อ แม่และลูก อยู่ในบ้านเดียวกัน แต่บริเวณบ้านนั้นจะอยู่ใกล้ๆ กับบ้านของพ่อตาและแม่ยาย ส่วนครอบครัวขยายนั่นจะประกอบไปด้วย ปู่ ย่า ตา ยาย พ่อ แม่ พี่ น้อง ลูก หลาน เป็นต้น จะอาศัยอยู่บ้านหลังใหญ่สามารถสังเกตได้ชัดเจน สำหรับอำนาจการตัดสินใจนั้น ครอบครัวเดี่ยวอำนาจการตัดสินใจจะอยู่ที่ฝ่ายพ่อเป็นส่วนใหญ่เรื่องที่ต้องมีการตัดสินใจนั้นจะเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการหาเลี้ยงครอบครัว ในส่วนของครอบครัวขยายอำนาจการตัดสินใจจะอยู่ที่ผู้อาวุโสในบ้าน เป็นไปตามประเพณีและค่านิยมที่ยึดถือกันมา

2.8 การศึกษา

ในส่วนของการศึกษา แม้ว่าบ้านแสงจันทร์จะไม่มีโรงเรียนอยู่ในพื้นที่ของหมู่บ้าน แต่นักเรียนก็สามารถเข้าศึกษาในระดับประถมได้ที่โรงเรียนบ้านบัวงามหรือโรงเรียนบ้านหนองสนม ซึ่งอยู่ห่างจากบ้านแสงจันทร์ไปประมาณ 2-5 กิโลเมตร และในระดับมัธยมผู้ปกครองนิยมส่งบุตรหลานไปเรียนที่โรงเรียนบ้านบัวงาม โรงเรียนบัวงามวิทยา และโรงเรียนเดชอุดม (ตารางที่ 2)

ระดับการศึกษาของประชากรวัยแรงงานในหมู่บ้านแสงจันทร์ส่วนใหญ่จบการศึกษาภาคบังคับ (ประถมศึกษาปีที่ 4 และประถมศึกษาปีที่ 6) (ร้อยละ 55.22) บางคนไม่เคยรับการศึกษาเลย ประชากรส่วนใหญ่ในหมู่บ้านจึงขาดความรู้และความสามารถในการจัดการการผลิตและการลงทุน ที่อยู่นอกภาคการเกษตร ทำให้มีทางเลือกในการประกอบอาชีพน้อย หรือขาดโอกาสในการเข้าถึงแหล่งเงินทุน เนื่องจากขาดสินทรัพย์ในการค้ำประกัน รวมไปถึงการขาดความสามารถเข้าถึงข้อมูลข่าวสาร การได้เข้ารับอบรม สัมมนา เพื่อเพิ่มพูนความรู้ ตลอดจน ยังไม่มีเครือข่ายในการพัฒนาอาชีพต่างๆ กับชุมชนอื่นๆ

ตารางที่ 2: จำนวนประชากรจำแนกกลุ่มตามระดับการศึกษา

ระดับการศึกษา	จำนวน (คน)	ร้อยละ
ก่อนวัยเรียน	29	5.41
กำลังศึกษาระดับอนุบาล	18	3.36
กำลังศึกษาระดับประถม	54	10.07
กำลังศึกษาระดับ ปวช.	4	0.75
กำลังศึกษาระดับมัธยมต้น	23	4.29
กำลังศึกษาระดับมัธยมปลาย	13	2.43
กำลังศึกษาระดับปริญญาตรี	1	0.19
จบการศึกษาชั้นประถมศึกษาปีที่ 4	116	21.64
จบการศึกษาชั้นประถมศึกษาปีที่ 6	149	27.80
จบการศึกษาชั้นประถมศึกษาปีที่ 7	6	1.12
จบการศึกษาชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3	32	5.97
จบการศึกษาชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6	11	2.05
จบการศึกษาชั้น ปวช.	1	0.19
จบการศึกษาชั้น ปวส.	6	1.12
จบการศึกษาระดับอนุปริญญา	1	0.19
จบการศึกษาระดับปริญญาตรี	11	2.05
ไม่ได้ศึกษา	2	0.37
ไม่มีข้อมูล	59	11.01
รวม	536	100.00

ที่มา: ข้อมูลการสำรวจระหว่างเดือนธันวาคม 2547-เดือนมกราคม 2548

2.9 ขนบธรรมเนียมประเพณี พิธีกรรม อิทธิพลทางความคิด

ประชากรของชุมชนบ้านแสงจันทร์ร้อยละ 98.25 นับถือศาสนาพุทธ และร้อยละ 1.75 นับถือศาสนาคริสต์

วิถีชีวิตอยู่บนพื้นฐานของความเชื่อทางพุทธศาสนา ประเพณีวัฒนธรรมที่ปรากฏทั้งในด้านจิตใจและพิธีกรรมยังเป็นไปตามประเพณีดั้งเดิมของชาวอีสานทั่วไป คือมีประเพณีฮีตสิบสองคองสิบสี่ ในอดีตนั้นชาวบ้านมีการปฏิบัติกันเป็นประจำ แต่ปัจจุบันเหลือประเพณีเพียงไม่กี่อย่างเท่านั้นที่ทำการ

ฮีตสิบสอง

เดือนห้า บุญสงกรานต์ ทำบุญตักบาตร สรงน้ำพระขอพรจากพระ ฉลองตรุษสงกรานต์ ขึ้นปีใหม่ไทย

เดือนหก บุญบั้งไฟ เอาบุญบั้งไฟ บุญเจ้าปู่ตา เริ่มตกล้ำ

เดือนเจ็ด บุญข้าสยะ(อาสาฬหบูชา) เริ่มปักดำปลูกข้าว

เดือนแปด บุญเข้าพรรษา บวชพระและเณร ทำบุญ ฟังเทศน์ ฟังธรรม

เดือนเก้า บุญข้าวประดับดิน

เดือนสิบเอ็ด บุญออกพรรษา ฟังเทศน์ ฟังธรรม ทอดกฐิน

เดือนสิบสอง บุญกฐิน-ผ้าป่า เริ่มเก็บเกี่ยว

เดือนอ้าย บุญเข้ากรรม นวดข้าว เทียวงานปีใหม่ตามสากลนิยม

เดือนยี่ บุญคูณลาน

เดือนสาม บุญข้าวจี งานบุญพระเจ้าใหญ่

เดือนสี่ บุญพระเวส ฟังเทศน์มหาชาติ

ครองสิบสี่ (กฎ-ระเบียบสำหรับคนทั่วไป)

ข้อหนึ่ง เมื่อเข้ากล้าเป็นฮวง เป็นหมากแล้ว อย่าฟ้าวกินก่อนให้เอาทำบุญให้ทานแก่ผู้มีศีลกินก่อนแล้วจึงกินภายหลัง

ข้อสอง อย่างโลกล่าย ตายอย ถอยตาชั่ง อย่าจ่ายเงินแดง แปะ เงินคว้าง และอย่ากล่าวคำหยาบข้ากล้าแข่งต่อกัน

ข้อสาม ให้พร้อมกันเฮ็ดต้าย และกำแพงอ้อมวัดวาอาฮามและบ้านเฮือนแห่งตนแล้วปลูกหอบูชาไว้สี่แฉ่งบ้านก่อนจึงขึ้น

ข้อสี่ เมื่อจักขึ้นเฮือนนั้นให้ส่วยล้างตีนเสียก่อนจึงขึ้น

ข้อห้า เมื่อถึงวันศีล 7-8 และ 14-15 คำให้สมมา (ขอขมา) ก้อนเล้า แม่คิไฟ หัวขึ้นได และประตูที่ตนอาศัยอยู่คำคั้น

ข้อหก เมื่อจกนอนให้น้ำส่วยล้างตีนก่อนจึงนอน

ข้อเจ็ด ถึงวันศีล ให้เอาดอกไม้ธูปเทียน (ขอขมา) ผัวแห่งตน และถึงวันอุโบสถให้แต่งดอกไม้ธูปเทียนไปเคน (ถวาย) พระสังฆะเจ้า

ข้อแปด ถึงวันศีลดับ ศีลเพ็งมานั้น ให้นิมิตพระสังฆะเจ้าทขมาศูตรมุงคูลเหือน และทำบุญใส่บาตรถวายทาน

ข้อเก้า เมื่อพระภิกษุมาบิณฑบาตนั้น อย่าให้เพ็งคองถ้ำ และเวลาใส่บาตรก็อย่าขุนบาตรและยามใส่บาตรนั้น อย่าใส่เกินกึ่งส้มผ่าปากหัวอุ้มหลานหรือถือเครื่องศาสตราวุธ

ข้อสิบ เมื่อพระภิกษุเข้าปวิสากรรม ข่าสะเบื่องตันแล้ว ให้แต่งขันดอกไม้ธูปเทียนและเครื่องอฏฐาบริหารไปถวายทาน

ข้อสิบเอ็ด เมื่อเห็นพระภิกษุสังฆะเจ้ากายมา ให้นั่งลงยอมมือไหว้ก่อนแล้วจึงค่อยจากรจา

ข้อสิบสอง อย่าเหยียบย่ำเงา เจ้าพระภิกษุตนมีศีลบริสุทธิ์

ข้อสิบสาม อย่าเอาอาหารเจือปนตนกินแล้ว ไปทานให้แก่พระสังฆะเจ้า และอย่าเอาไว้ให้ผู้อื่น จะกลายเป็นบาปได้อันใดในชาติหน้าก็มีแต่แนวบ่ดี

ข้อสิบสี่ อย่าเสพเมณู กามคุณ ในวันศีล วันเข้าวัสสา ออกพรรษา วันมหาสงกรานต์ ถ้าถือเอ็ด ได้ลูกได้หลานจะบอกยกสอนยาก

ข้อห้ามต่างๆ หรือที่เรียกว่า ขล่ำ (ชะ-ล่ำ) ในชุมชนจะเรียนรู้จากครอบครัวของตนเอง และจะต้องปฏิบัติตามคำสั่งสองของญาติผู้ใหญ่ ถ้าไม่ปฏิบัติตามก็ไม่ผิดกฎหมาย แต่จะไม่ได้รับการยอมรับจากชุมชนเช่น ห้ามนั่งขวางบันได ห้ามแต่งงานวันพุธ ห้ามเผาผีวันศุกร์ ห้ามตัดผมวันพุธ เป็นต้น

2.10 การรวมกลุ่มทางสังคมภายในชุมชน

กลุ่มสังคมที่มีอยู่ในชุมชนบ้านแสงจันทร์ในปัจจุบัน เป็นการดำเนินงานในรูปแบบกลุ่ม ทั้งแบบทางการและไม่เป็นทางการ มีการจัดระบบที่อยู่ในระดับปานกลาง-ดีปานกลาง จากข้อมูลในการศึกษาครั้งนี้พบว่า ในแต่ละกลุ่มยังขาดในส่วนของการกำหนดบทบาทและหน้าที่ของบุคคลในระดับต่างๆ ที่ชัดเจน จึงส่งผลให้การประกอบกิจกรรมของกลุ่มประสบผลสำเร็จเพียงระดับหนึ่งเท่านั้น

1) กลุ่มกองทุนหมู่บ้าน

ชุมชนบ้านแสงจันทร์ ได้รับเงินกองทุนสนับสนุนตามนโยบายของรัฐบาลเพื่อนำไปบริหารภายในหมู่บ้าน ปัจจุบันมีเงินทุนหมุนเวียนจำนวน 1,017,700 บาท กองทุนหมู่บ้านดำเนินงานโดย

คณะกรรมการกองทุนฯ จำนวน 15 คน จากนั้นจะมีการคัดเลือกคณะกรรมการดำเนินงานแต่ละฝ่าย และร่างกฎข้อบังคับ เพื่อกำหนดเป็นระเบียบปฏิบัติของหมู่บ้านต่อไป

ในส่วนของการกู้ยืม สมาชิกสามารถทำเรื่องกู้ยืมตามกิจกรรมหรือโครงการที่จะดำเนินงาน คณะกรรมการจะนำเสนอต่อที่ประชุมเพื่อขออนุมัติวงเงินกู้เป็นรายๆ เมื่อมีมติอนุมัติเกษตรกรจึงได้รับเงินงบประมาณตามที่ขอ โดยคิดอัตราดอกเบี้ยร้อยละ 4.0 ต่อปี โดยภาพรวมในปัจจุบัน สมาชิกจะกู้ยืมเงินจากกองทุนหมู่บ้านเพื่อกิจกรรมต่างๆ ดังนี้

1.1 เพื่อจัดซื้อปัจจัยการผลิตทางการเกษตร

1.2 เพื่อปรับปรุงพื้นที่การเกษตร

1.3 เพื่อจัดซื้อโค

1.4 เพื่อทำกิจการค้าขาย

กองทุนหมู่บ้านชุมชนบ้านแสงจันทร์ได้ดำเนินงานตามโครงการ และจ่ายเงินกู้ให้สมาชิกไปประกอบกิจกรรม ระหว่างการดำเนินงานของช่วงปีนั้น คณะกรรมการได้มีการติดตามตรวจสอบการใช้เงินของสมาชิกเป็นระยะ เพื่อให้คำแนะนำในการใช้จ่ายเงินตามวัตถุประสงค์ของการกู้เงิน ทั้งนี้เพื่อจะได้ไม่ก่อให้เกิดปัญหาหนี้สินเพิ่มขึ้นกว่าเดิมในกลุ่มของสมาชิก และเมื่อสิ้นปีหรือครบกำหนดส่งคืนเงินกู้สมาชิกจะได้มีเงินส่งคืนกองทุนครบทุกราย เพื่อประโยชน์ในด้านการบริหาร ให้บริการแก่สมาชิกในคราวต่อไป ซึ่งผลการดำเนินงานบริหารกองทุนหมู่บ้านฯ ในภาพรวม ประสบผลสำเร็จอยู่ในเกณฑ์ดี

2) กลุ่มแม่บ้าน

เริ่มมีการรวมตัวจัดตั้งในปี พ.ศ. 2545 ประกอบด้วยกลุ่มกิจกรรมย่อย 2 กลุ่มคือ

2.1) กลุ่มทอผ้า

เป็นกลุ่มที่ดำเนินการที่รูปแบบเป็นกึ่งทางการ โดยชุมชนบ้านแสงจันทร์ ยังคงรักษาศิลปหัตถกรรมทอผ้าไว้ โดยมีจุดประสงค์เพื่อไว้ใช้ในครัวเรือน เป็นของฝากสำหรับญาติมิตรที่รักใคร่นับถือ ถวายวัดตามศรัทธาของพุทธศาสนิกชน และหารายได้เสริมให้แม่บ้าน ปัจจุบันมีนางสุวารี มาพงษ์ เป็นประธานกลุ่ม และมีสมาชิกรวม 62 คน

2.2) กลุ่มออมทรัพย์

กลุ่มออมทรัพย์เริ่มดำเนินการจัดตั้งกลุ่มนับแต่ปี พ.ศ. 2545 ภายใต้การสนับสนุนงบประมาณเริ่มต้นจากทางรัฐบาล จำนวน 10,000 บาท การดำเนินการของกลุ่มในระยะแรกๆ ยังไม่ประสบผลสำเร็จเท่าที่ควร เนื่องจากการปรับเปลี่ยนระบบบริหารการปกครองท้องถิ่นเป็นแบบเขตเทศบาล ทำให้ชุมชนขาดการนำทั้งด้านผู้นำชุมชนและนโยบายการบริหารที่ชัดเจน ต่อมาเมื่อบ้านแสงจันทร์ได้มีการกระจายอำนาจการบริหารท้องถิ่นที่มีกำนันและผู้ใหญ่บ้าน เป็นผู้นำชุมชนอย่างเป็นทางการ หมู่บ้านจึงได้เริ่มดำเนินการอย่างจริงจังกับการออมทรัพย์ มีการจัดตั้ง

คณะกรรมการดำเนินงาน รับสมาชิก กำหนดหลักเกณฑ์ในการดำเนินงาน โดยเริ่มตั้งแต่เดือน ตุลาคม พ.ศ. 2547 เป็นต้นมา กลุ่มออมทรัพย์มียอดการออมสะสมกว่า 50,000 บาท โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อการออมสะสมทรัพย์ และเป็นกองทุนเงินกู้ฉุกเฉินสำหรับสมาชิก ทั้งนี้มีเงื่อนไขในการเป็นสมาชิกคือ จะต้องมีการออมทรัพย์กับกลุ่มไม่น้อยกว่าเดือนละ 20 บาท ปัจจุบันมีนางวรรณ ไข่แก้ว เป็นประธานกลุ่ม มีสมาชิกรวม 62 คน และมีเงินหมุนเวียนในกองทุนประมาณ 44,000 บาท

3) กลุ่มอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) เป็นกลุ่มประชาชนในชุมชนที่อาสาเสียสละเวลา เพื่อช่วยดูแลและให้คำแนะนำเกี่ยวกับสุขภาพของประชาชน ทั้งนี้สมาชิกกลุ่มจะได้รับการอบรมให้ความรู้ด้านการสาธารณสุขจากเจ้าหน้าที่สาธารณสุขเป็นประจำอย่างต่อเนื่อง ผลของการดำเนินกิจกรรมของ อสม. ได้ช่วยให้เกิดการเปลี่ยนแปลงด้านการดูแลสุขภาพของประชากรในชุมชนเป็นอย่างดี ปัจจุบันมีนางอุดมสิน ลูกบัว เป็นประธานกลุ่ม และนอกเหนือจากการปฏิบัติอาสาสมัครทางด้านสาธารณสุขแล้ว กลุ่มยังทำหน้าที่ในการจัดเก็บรวบรวมข้อมูลความจำเป็นพื้นฐานของหมู่บ้านอีกด้วย

4) กลุ่มผลิตภัณฑ์และจักสาน

ก่อตั้งเมื่อราวปลายปี พ.ศ. 2547 ซึ่งเป็นหนึ่งในกลุ่มอาชีพเสริมของชุมชน มีวัตถุประสงค์เพื่อทำกิจกรรมในหมู่บ้านประเภทการจักสานผลิตภัณฑ์จากพืชตามธรรมชาติ และการแกะสลักรูปสัตว์ชนิดต่างๆ ปัจจุบันกลุ่มมีนายบัวลี สารราษฎร์ เป็นประธานกลุ่ม มีสมาชิกทั้งหมด 6 คน โดยสมาชิกในกลุ่มได้เล็งเห็นถึงการนำวัสดุตามธรรมชาติที่มีอยู่ และพัฒนาฝีมือจากศักยภาพที่มีอยู่ของประธานกลุ่มและสมาชิกมาทำการจักสาน/จัดทำเป็นรูปเครื่องมือเครื่องใช้ และพาหนะของชาวชนบท ในปัจจุบันแม้ว่ากลุ่มจะมีความสามารถในการดำเนินการพัฒนาผลิตภัณฑ์ แต่ก็พบว่ายังมีปัญหาการเข้าถึงตลาดและการจัดการภายในกลุ่ม

2.11 ทรัพยากรของชุมชน

2.11.1 ข้อมูลทรัพยากรสาธารณะของหมู่บ้าน

การศึกษา/โรงเรียน: ไม่มีโรงเรียนในพื้นที่หมู่บ้าน การศึกษาของเยาวชน จะเดินทางไปศึกษาที่

1) โรงเรียนบ้านบัวงาม ตั้งอยู่หมู่ที่ 14 ถนนเยวเรศ ต.บัวงาม อ.เดชอุดม จัดการศึกษา ตั้งแต่ชั้นอนุบาลปีที่ 1 ถึงชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3

2) โรงเรียนบัวงามวิทยา ตั้งอยู่หมู่ที่ 13 ถนนเดชอุดม-บุณฑริก ต.บัวงาม อ.เดชอุดม จัดการศึกษาตั้งแต่ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 ถึงชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6

3) โรงเรียนบ้านหนองสนม ตั้งอยู่หมู่ที่ 13 ถนนเดชอุดม-บุญทวี ต.บัวงาม อ.เดชอุดม จัดการศึกษาตั้งแต่ชั้นอนุบาลปีที่ 1 ถึงชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3

4) โรงเรียนเดชอุดม ตั้งอยู่ หมู่ที่ 13 ถนนประชาร่วมใจ ต.เมืองเดช อ.เดชอุดม จัดการศึกษา ตั้งแต่ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 ถึงชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6

สถาบัน และองค์กรทางศาสนา: ไม่มีสถาบัน และองค์กรทางศาสนาในพื้นที่หมู่บ้าน การประกอบศาสนกิจของประชาชนจะเดินทางไปวัดบ้านบัวงาม หมู่ที่ 14 ต.บัวงาม อ.เดชอุดม และวัดบ้านหนองสนม หมู่ที่ 13 ต.บัวงาม อ.เดชอุดม

สถานีนามัย: ประชาชนในเขตพื้นที่ให้บริการของสถานีนามัยตำบลบัวงาม หมู่ที่ 14 ต.บัวงาม อ.เดชอุดม ซึ่งอยู่ห่างจากบ้านแสงจันทร์ไปประมาณ 1 กิโลเมตร และสถานีนามัย บ้านหนองสนม หมู่ที่ 13 ต.บัวงาม อ.เดชอุดม อีกแห่งหนึ่ง ซึ่งมีระยะทางอยู่ห่างจากบ้านแสงจันทร์ประมาณ 5 กิโลเมตร

ทุ่งหญ้าสาธารณะ: ไม่มี

การไฟฟ้า: การไฟฟ้าส่วนภูมิภาคได้ดำเนินการขยายเขตการให้บริการ ราษฎรมีไฟฟ้าใช้ครบทุกครัวเรือน

การประปา: มีระบบประปาของหมู่บ้าน และทุกครัวเรือนมีน้ำประปาที่สะอาดใช้

การติดต่อสื่อสาร: องค์การโทรศัพท์และการสื่อสารแห่งประเทศไทย ได้ดำเนินการติดตั้งตู้โทรศัพท์สาธารณะในหมู่บ้านไว้จำนวน 2 แห่ง นอกจากการใช้โทรศัพท์สาธารณะแล้ว ราษฎรบางครัวเรือนได้ติดตั้งโทรศัพท์ประจำบ้านหรือใช้โทรศัพท์มือถือเพื่อการติดต่อสื่อสารกัน (ในบริเวณพื้นที่ที่มีสถานีรับ-ส่งสัญญาณโทรศัพท์เคลื่อนที่เอกชนจำนวน 2 แห่ง)

การคมนาคม: มีถนนสายหลักคือทางหลวงชนบท หมายเลข อบ. 2033 ถนนภายในหมู่บ้านเป็นถนนคอนกรีต การคมนาคมในพื้นที่รอบนอกหมู่บ้านและพื้นที่การเกษตรมีถนนลูกรัง

ผู้นำชุมชน: ผู้นำชุมชนในปัจจุบัน เป็นผู้มีความรู้และมีความคิดริเริ่ม อุทิศตนและมีความเสียสละให้กับชุมชน ทำให้ได้รับการยอมรับจากคนในชุมชนเป็นอย่างดี

2.11.2 การถือครองที่ดินและสภาพการใช้ที่ดิน

ประชากรของชุมชนบ้านแสงจันทร์ ต.บัวงาม อ.เดชอุดม จ.อุบลราชธานี มีพื้นที่การถือครองและทำประโยชน์โดยรวมประมาณ 1,725.5 ไร่ เป็นพื้นที่ถือครองเพื่อการเกษตร 1,680 ไร่ และเพื่อเป็นที่อยู่อาศัย ประมาณ 45.5 ไร่ เมื่อจำแนกออกตามเอกสารสิทธิ์พบว่าเป็นพื้นที่ที่ได้รับเอกสารการทำประโยชน์จากสำนักงานปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม (สปก.) โฉนดที่ดิน และ นส.3ก. รวม 1,243.25 ไร่ (ตารางที่ 3)

ตารางที่ 3: การถือครองที่ดินเฉลี่ยของประชากรชุมชนบ้านแสงจันทร์จำแนกตามลักษณะการใช้พื้นที่

ลักษณะที่ดินถือครอง	ไร่/ครัวเรือน	ไร่/คน	เอกสารสิทธิ์			รวมทั้งหมู่บ้าน (ไร่)
			สปก	โฉนดและนส.3 ก	ไม่มีเอกสาร	
ที่ดินเพื่อการเกษตร	17.57	3.20	1,235.5	-	444.5	1,680
ที่ดินอยู่อาศัย	0.56	0.10	-	7.75	37.75	45.5
ที่ดินถือครอง	18.13		1,235.5	7.75	482.25	1,725.5

ที่มา: ข้อมูลการสำรวจระหว่างเดือนธันวาคม 2547-เดือนมกราคม 2548

2.11.3 แหล่งน้ำ

ชุมชนบ้านแสงจันทร์ มีลำน้ำธรรมชาติไหลผ่าน 3 สาย คือห้วยแสนคำ ห้วยบัวเหนือ และห้วยหนองสะโน (ห้วยชัน) นอกจากนี้ยังมีหนองบึงตามธรรมชาติขนาดเล็ก จากการศึกษาพบว่ามีการใช้ประโยชน์จากแหล่งน้ำเหล่านี้เพื่อการเพาะปลูกน้อยมาก หากมีความจำเป็นต้องใช้น้ำเพื่อการเกษตร เกษตรกรจะใช้แหล่งน้ำใต้ดินด้วยการขุดบ่อบาดาลน้ำตื้น และสระน้ำขนาดเล็กที่มีอยู่ในไร่นา ซึ่งบ้านแสงจันทร์ มีอยู่รวม 64 แห่ง โดยแต่ละแห่งมีเนื้อที่ประมาณ 0.25-3 ไร่

2.11.4 ข้อมูลเครื่องจักรกลและพาหนะของหมู่บ้าน

ผลการศึกษาครั้งนี้ พบว่า ประชากรชุมชนบ้านแสงจันทร์ มีเครื่องจักรกลและพาหนะชนิดต่างๆ ตามฐานะของแต่ละครัวเรือน ซึ่งผลสรุปดังตารางที่ 4

ตารางที่ 4: จำนวนเครื่องจักรกลและพาหนะประเภทต่างๆ ของบ้านแสงจันทร์

ชนิดเครื่องจักร	รวม
รถไถนาเดินตาม	52
รถฟาร์มแทรกเตอร์	4
รถบรรทุก 6 ล้อ	13
รถยนต์ 4 ล้อกลาง	4
รถยนต์	11
รถแมคโคร	1
จักรยานยนต์	87
รถเก๋ง	1
รถเกเรดถนน	1
รถเข็นยกสินค้า	1
รถตัดดิน	1
รถสามล้อเครื่อง	1
รวมทั้งสิ้น	177

ที่มา: ข้อมูลการสำรวจระหว่างเดือนธันวาคม 2547-เดือนมกราคม 2548

2.11.5 แหล่งเงินสินเชื่อ

จากข้อมูลการศึกษาพบว่า ประชากรของชุมชนบ้านแสงจันทร์ มีภาระหนี้สิน 84 ครัวเรือน ปลอดหนี้ 14 ครัวเรือน โดยมีแหล่งเงินกู้สินเชื่อกจากแหล่งต่างๆ ดังสรุปในตารางที่ 5

ตารางที่ 5: แหล่งเงินกู้สินเชื่อกของประชากรชุมชนบ้านแสงจันทร์

แหล่งเงินสินเชื่อ	จำนวนครัวเรือน	รวมเป็นเงิน (บาท)	บาท/ครัวเรือน/ปี (เฉลี่ย)
กองทุนหมู่บ้าน (เงินล้าน)	67	941,600	14,053.73
ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์	59	2,422,900	41,066.10
สหกรณ์การเกษตร อำเภอเดชอุดม	6	185,000	30,833.33
ธนาคารอื่นๆ	5	2,080,000	416,000.00
รวมเงินกู้ในระบบ	-	5,629,500	-
เงินกู้นอกระบบ	16	179,500	11,218.75
รวม	-	5,809,000	-

ที่มา: ข้อมูลการสำรวจระหว่างเดือนธันวาคม 2547-เดือนกุมภาพันธ์ 2548

2.12 การประกอบอาชีพ

ประชากรของชุมชนบ้านแสงจันทร์ส่วนใหญ่ประกอบอาชีพหลักทางด้านเกษตรกรรม (ร้อยละ 41.46) นอกจากนี้ยังมีอาชีพอื่นๆ ดังแสดงในตารางที่ 6

ตารางที่ 6: จำนวนประชากรจำแนกกลุ่มตามการประกอบอาชีพหลัก

อาชีพ	จำนวน (คน)	ร้อยละ
เกษตรกรรม	223	41.60
รับจ้าง	9	1.68
ลูกจ้างของบริษัท/ห้างร้าน	72	13.43
รับราชการ	4	0.75
พนักงานรัฐวิสาหกิจ ^{1/}	1	0.19
ค้าขายเบ็ดเตล็ด	8	1.49
ประกอบธุรกิจ/รับเหมาก่อสร้าง	12	2.24
นักเรียน-นักศึกษา	113	21.08
ไม่ได้ประกอบอาชีพ (ผู้สูงอายุ-เด็ก)	35	6.53
ไม่มีข้อมูล ^{2/}	59	5.90
รวม	536	100.00

หมายเหตุ: 1/ มีรายชื่ออยู่ในชุมชน แต่ทำงานอยู่ในจังหวัดอื่นและไม่มีข้อมูลมารับ

2/: มีรายชื่อในทะเบียนราษฎร แต่ไปประกอบอาชีพต่างถิ่นและไม่มีข้อมูล

ที่มา: ข้อมูลการสำรวจเดือนระหว่างเดือนธันวาคม 2547-มกราคม 2548

แต่หากพิจารณาจากจำนวนครัวเรือน พบว่าจำนวนครัวเรือนที่ประกอบอาชีพเกษตรกรรมมี 75 ครัวเรือน คิดเป็นร้อยละ 65.79 ของครัวเรือนทั้งหมดในหมู่บ้าน (ได้อธิบายเพิ่มเติมในหัวข้อ 2.13 ส่วนกลุ่มอาชีพอื่นๆ ยังมีข้อจำกัดบางประการในการเก็บรวบรวมข้อมูล จึงยังไม่สามารถนำเสนอผลการศึกษาในรายงานฉบับนี้) นอกจากนี้ ผลการเก็บรวบรวมข้อมูลพบว่า อาชีพเสริมที่ก่อให้เกิดรายได้ที่สำคัญของประชากรบ้านแสงจันทร์ ได้แก่ การรับจ้างทั่วไป ค้าขาย และการเลี้ยงสัตว์ (ไก่ชนและโคสวยงาม)

2.13 การประกอบอาชีพทางการเกษตรของประชากร และการใช้ทรัพยากรเพื่อการผลิต

ในการประกอบอาชีพเกษตรกรรม เกษตรกรอาศัยสภาพธรรมชาติเป็นตัวกำหนดระยะเวลาในการดำเนินกิจกรรมทางการเกษตร กิจกรรมหลักทางการเกษตร เป็นการประกอบอาชีพเชิงเดี่ยว กล่าวคือ มีการทำนาปีซึ่งต้องอาศัยน้ำฝน ไม่มีระบบชลประทาน ดังนั้นถ้าฝนตกต้องตามฤดูกาล และเมื่อเสร็จสิ้นฤดูกาลทำนาปี ก็จะมีแรงงานบางส่วนเคลื่อนย้ายไปทำงานต่างจังหวัด และเมื่อถึงฤดูกาลทำนาก็จะกลับมาประกอบอาชีพทางการเกษตร จะปฏิบัติเช่นนี้มาโดยตลอด เกษตรกรบางรายมีการปลูกพืชผักและเลี้ยงสัตว์บ้างเพียงเล็กน้อย เพื่อบริโภคภายในครัวเรือน บางรายมีการประกอบอาชีพเสริมบ้างในบางครัวเรือนเช่น การเพาะเลี้ยงไก่พื้นบ้านสำหรับแข่งขันหรือจำหน่ายให้กับผู้ซื้อจากชุมชนอื่นๆ การเลี้ยงโคพื้นเมืองและโคลูกผสม ซึ่งหากโชคดีได้ลูกโคที่มีลักษณะดี เกษตรกรก็จะมีรายได้จากการขายโค หัตถกรรมจักทอและแกะสลัก ซึ่งกิจกรรมดังกล่าวจะทำในเวลาว่างหลังจากการทำนาและทำกิจกรรมอื่นๆ แล้วเสร็จ ในส่วนของการผลิตพืชจะใช้เครื่องจักรกลในการไถพรวนเป็นส่วนใหญ่ และมีการจ้างแรงงานคนในพื้นที่ในการปักดำและเก็บเกี่ยว สำหรับการเพิ่มผลผลิตต่อไร่ เกษตรกรเริ่มหันมานิยมใช้ปุ๋ยเคมีร่วมกับปุ๋ยชีวภาพ ซึ่งปัจจัยต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการผลิตพืชทั้งหมดเป็นส่วนสำคัญที่ทำให้ต้นทุนสูงขึ้น และเมื่อจำหน่ายผลผลิตได้จะทำให้เกษตรกรมีรายได้เพียงเล็กน้อยหรือไม่กำไรเลยเนื่องจากต้นทุนผลิตสูง

การเลี้ยงสัตว์ในพื้นที่บ้านแสงจันทร์ ในการเลี้ยงโคและกระบือมีวัตถุประสงค์เพื่อใช้แรงงาน และได้มูลเป็นปุ๋ยคอกสำหรับการทำนา เป็นการเลี้ยงทั้งแบบปล่อยตามธรรมชาติ และการเลี้ยงในบริเวณบ้านโดยให้หญ้าและฟางเป็นอาหาร ส่วนการเลี้ยงสัตว์ปีกจะมีการเลี้ยงเพื่อบริโภคภายในครัวเรือน จะจำหน่ายก็ในกรณีที่ผู้มาขอซื้อ จำนวนปศุสัตว์แยกตามประเภทได้ดังนี้

- 1) ไก่พื้นเมือง จำนวน 992 ตัว
- 2) เป็ดเทศ จำนวน 21 ตัว
- 3) สุกร จำนวน 3 ตัว

4) โค เพศผู้จำนวน 28 ตัว และเพศเมียจำนวน 87 ตัว

5) กระบือ เพศผู้จำนวน 10 ตัว และเพศเมียจำนวน 45 ตัว

การดำเนินกิจกรรมทางการเกษตรของชุมชนบ้านแสงจันทร์นั้น ในอดีตจะใช้พันธุ์ข้าวพื้นเมืองที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิต มีการปลูกหลายพันธุ์เช่น พันธุ์พื้นเมืองเช่น พันธุ์ปลาชิว สันป่าตอง อีป้อม ขาวใหญ่ ป้องแก้ว อีต่าง สามสี ขี้ตม ส่วนพันธุ์ที่ได้จากทางราชการได้แก่ กข.4 กข.6 ข้าวเจ้าแดง ขาวดอกมะลิ 105 และ กข.15 โดยในการปลูกจะคำนึงถึงลักษณะพื้นที่ การกระจายระยะเวลาการจัดการ และระยะการเก็บเกี่ยวเป็นสำคัญ การเพาะปลูกจะอาศัยแรงงานของสมาชิกและกระบือที่มีในครัวเรือนเป็นหลัก ปุ๋ยที่ใช้ก็เป็นปุ๋ยคอกที่ได้มาจากการเลี้ยงสัตว์ในครัวเรือน

ส่วนการเพาะปลูกในปัจจุบัน เกษตรกรนิยมการใช้ปุ๋ยเคมีเป็นหลัก และมีปริมาณการใช้เพิ่มขึ้นทุกๆ ปี นอกจากนี้เกษตรกร มีการใช้ปุ๋ยอินทรีย์และปุ๋ยชีวภาพเพียงเล็กน้อย ซึ่งอาจไม่เพียงพอในการที่จะปรับปรุงคุณสมบัติทางกายภาพของดิน ทำให้ดินเสื่อมคุณภาพ สำหรับการเตรียมพื้นที่เกษตรกรนิยมใช้เครื่องจักรกล ในส่วนของกิจกรรมการปักดำ การเก็บเกี่ยว เกษตรกรจะจ้างแรงงานในพื้นที่และนอกพื้นที่ เนื่องจากแรงงานส่วนใหญ่อพยพไปทำงานต่างจังหวัด และที่สำคัญที่สุดคือสภาพดินฟ้าอากาศ เกษตรกรอาศัยธรรมชาติเป็นตัวกำหนด ถ้าปีใดฝนมาล่าช้ากว่าปกติหรือฝนหมดเร็วกว่าปกติ จะมีผลกระทบต่อผลผลิตของเกษตรกร และทำให้ผลผลิตและรายได้ของเกษตรกรลดลง ซึ่งต้นทุนการใช้ทรัพยากรหรือปัจจัยเพื่อการผลิตข้าวของหมู่บ้านในปีเพาะปลูก 2547/2548 สรุปดังตารางที่ 7

ผลการศึกษาค้นคว้า พบว่า ชุมชนบ้านแสงจันทร์มีระบบการเพาะปลูกข้าวในปัจจุบัน จำแนกเป็น 4 กลุ่มใหญ่ๆ ดังนี้

1) กลุ่มผลิดที่ใช้ปุ๋ยเคมีเป็นหลัก: เป็นการทำนา ซึ่งมีการใช้สารเคมีสังเคราะห์ เช่น ปุ๋ย สารเคมีกำจัดศัตรูพืช หรือสารเคมีสังเคราะห์อื่นๆ ในกระบวนการผลิต ตั้งแต่การเตรียมดิน จนกระทั่งถึงเก็บเกี่ยว จัดเก็บ และนำส่ง (ขาย/สี) ที่โรงสี

2) กลุ่มผลิดที่ใช้ปุ๋ยเคมีเป็นหลัก และมีการไถกลบตอฟางข้าวในช่วงเวลาหนึ่งหลังการเก็บเกี่ยว โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อเติมอินทรีย์วัตถุ ที่เหลือจากการเพาะปลูกข้าวคืนสู่ดิน ทั้งนี้เกษตรกรยังคงกระบวนการผลิตเช่นเดียวกับกลุ่มที่ 1

3) กลุ่มผลิดที่ใช้ปุ๋ยชีวภาพร่วมกับปุ๋ยเคมี: เป็นการทำนา ซึ่งมีการใช้ปุ๋ยชีวภาพที่ผลิตขึ้นเอง และ/หรือจัดซื้อ เพื่อทดแทนปุ๋ยเคมีบางส่วน และยังมีการใช้สารเคมีสังเคราะห์ เช่น ยาปราบศัตรูพืชหรือสารเคมีสังเคราะห์อื่นๆ ในกระบวนการผลิต ตั้งแต่การเตรียมดิน จนกระทั่งถึงเก็บเกี่ยว และการจัดเก็บ

4) กลุ่มผลิตที่ใช้ปุ๋ยชีวภาพร่วมกับปุ๋ยเคมี และมีการไถกลบตอฟางข้าวในช่วงเวลาหนึ่งหลังการเก็บเกี่ยว โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อเติมอินทรีย์วัตถุ ที่เหลือจากการเพาะปลูกข้าวคืนสู่ดิน ทั้งนี้เกษตรกรยังคงกระบวนการผลิตเช่นเดียวกับกลุ่มที่ 3

ซึ่งระบบการผลิตข้าวทั้ง 4 รูปแบบนี้ ยังมีการปรับเปลี่ยนในส่วนของการรายละเอียดโดยเกษตรกรบางราย จากข้อมูลการสัมภาษณ์ เกษตรกรบางรายอาจเลือกทำการปลูกข้าวปีก่อนในรูปแบบหนึ่ง แต่ปีถัดมาอาจเปลี่ยนไปเป็นรูปแบบอื่น ทั้งนี้โดยอาศัยสภาพภูมิอากาศ การพยากรณ์ทำนายโดยโหรหลวงและพราหมณ์ในวันพืชมงคลและแรมนาขวัญในแต่ละปี และต้นทุนที่มีอยู่เป็นข้อมูลเบื้องต้นในการตัดสินใจ ซึ่งแม้ว่าผลที่คาดว่าจะได้รับจากการตัดสินใจนี้จะไม่อาจประมาณการได้ แต่เกษตรกรจำนวนหนึ่งก็ยังคงมีความเชื่อและยึดถือปฏิบัติสืบต่อกันมาจนถึงปัจจุบัน

ตารางที่ 7: แสดงรายรับและรายจ่ายเฉลี่ยในการผลิตข้าว ของประชากรบ้านแสงจันทร์ ปี พ.ศ. 2547/2548 (พื้นที่ทำนาเฉลี่ย 17.57 ไร่/ครัวเรือน)

รายจ่าย และรายรับ	ทั้งหมดบ้าน (บาท/ปี)	เฉลี่ยทั้งครัวเรือน (บาท/ปี)	เฉลี่ยทั้ง ครัวเรือน(บาท// เดือน)	รายจ่ายหรือ รายรับเฉลี่ยต่อไร่ (บาท)
รายรับ				
จำหน่ายผลผลิตข้าว ^{2/}	2,048,711	20,905.00	1,742	1,640.28
รายจ่ายด้านการเกษตร				
ปุ๋ยเคมี	262,500	2,678.57	-	155.97
ปุ๋ยอินทรีย์อัดเม็ด	36,020	367.55	-	21.40
ปุ๋ยอินทรีย์ชีวภาพ	58,100	592.86	-	34.52
สารเคมีกำจัดศัตรูพืช	3,020	30.82	-	1.79
จ้างแรงงานปักดำ	137,000	1,397.96	-	81.40
จ้างแรงงานเก็บเกี่ยว	277,720	2,833.88	-	165.01
ค่าไถเตรียมพื้นที่	66,280	676.33	-	39.38
ค่าน้ำมันเชื้อเพลิง	136,310	1,390.92	-	80.99
ค่านวดข้าว	75,760	773.06	-	45.01
ซื้อพันธุ์ข้าว ^{1/}	2,130	21.73	-	1.27
รวมรายจ่ายในการผลิต ข้าว	1,054,840	10,763.67	896.97	626.74

หมายเหตุ 1/: ค่าพันธุ์ข้าวไม่รวมส่วนที่เกษตรกรมีอยู่ในครัวเรือนแล้ว

2/: คำนวนจากผลผลิตข้าวเจ้าเฉลี่ย 271.72 กก./ไร่ และราคาจำหน่ายเฉลี่ย
7.41 บาท/กก.

ที่มา: ข้อมูลการสำรวจระหว่างเดือนธันวาคม 2547-เดือนกุมภาพันธ์ 2548

ตารางที่ 8: ผลผลิตข้าวเหนียวและข้าวเจ้าในปีเพาะปลูก 2546 และ 2547

พันธุ์ข้าว	ปีเพาะปลูก	พื้นที่ผลิต (ไร่)	ผลผลิตรวม (กก.)	ผลผลิตเฉลี่ยต่อไร่ (กก.)
ข้าวเจ้าขาวดอก มะลิ	2546/2547	1,171.75	304,240	259.65
	2547/2548	1,249	339,373	271.72
ข้าวเหนียว	2546/2547	435	104,140	239.40
	2547/2548	486.25	134,700	277.02

ที่มา: ข้อมูลการสำรวจระหว่างธันวาคม 2547-เดือนกุมภาพันธ์ 2548

ตารางที่ 9: ข้อมูลราคาผลผลิตข้าวและแหล่งรับซื้อที่สำคัญของบ้านแสงจันทร์ ปีเพาะปลูก 2546 และ 2547

ชนิด	ราคา (บาท/กก.)	แหล่งที่เกษตรกรนิยมไปขายผลผลิต		
		อันดับหนึ่ง	อันดับสอง	อันดับสาม
1.ข้าวเจ้า	7.41	พ่อค้าคนกลาง	ธกส.	สหกรณ์การเกษตร
2.ข้าวเหนียว	6.50	พ่อค้าคนกลาง	ธกส.	สหกรณ์การเกษตร

ที่มา: ข้อมูลการสำรวจระหว่างธันวาคม 2547-เดือนกุมภาพันธ์ 2548

2.14 ภาพรวมรายรับและรายจ่ายของหมู่บ้าน

ข้อมูลในด้านรายรับและรายจ่ายการศึกษาครั้งนี้เป็นเพียงการเก็บรวบรวมข้อมูลโดยให้เกษตรกรจัดทำสมุดบัญชีครัวเรือนในเดือนกุมภาพันธ์ มีนาคม และพฤษภาคม 2548 จำนวน 24 ครัวเรือน ส่วนรายรับในภาคการเกษตรเป็นข้อมูลจากการสัมภาษณ์เกษตรกรทั้งชุมชน ดังนั้น ข้อมูลที่น่าเสนอในการศึกษาครั้งนี้จึงเป็นภาพรวมกว้างๆ ของทั้งหมู่บ้าน ผลจากการศึกษาสามารถจำแนกรายรับและรายจ่ายของชุมชนได้ดังนี้

2.14.1 รายรับของครัวเรือน (ตารางที่ 10)

ในภาพรวมของชุมชนบ้านแสงจันทร์ พบว่าแต่ละครัวเรือน มีรายได้จากกิจกรรมต่างๆ ในปีการเพาะปลูก 2547/2548 จำแนกตามกลุ่มได้ดังนี้

1) รายรับจากการทำเกษตรกรรม ซึ่งนอกเหนือจากเพื่อการบริโภคในครัวเรือนที่มีได้ประเมินเป็นค่าใช้จ่ายด้านอาหาร อันเป็นการประหยัดค่าใช้จ่ายซื้อในแต่ละวันอันอาจถือเป็นรายได้เข้าครอบครัวแล้ว การจำหน่ายผลิตผลจากปลูกข้าวยังเป็นการสร้างรายได้หลักให้แก่ครัวเรือนอีกทาง

หนึ่ง และที่สำคัญอีกประการหนึ่ง คือเป็นการแสดงสถานภาพของเกษตรกร ทำให้มีสิทธิกู้เงินจากแหล่งเงินทุนต่างๆ ได้ ในส่วนรายรับจากการทำเกษตรกรรมคิดเฉลี่ยต่อครัวเรือนเป็นเงิน 32,189.89 บาท/ครัวเรือน/ปี ซึ่งจำแนกเป็นรายรับจากการจำหน่ายข้าวเฉลี่ย 29,233.67 บาท/ครัวเรือน/ปี และรายรับจากการจำหน่ายปศุสัตว์เฉลี่ย 2,956.22 บาท/ครัวเรือน/ปี

ตารางที่ 10: แสดงรายรับเฉลี่ยของประชากรของบ้านแสงจันทร์ ปี พ.ศ. 2547/2548

รายรับ	รวมทั้งชุมชน (บาท/หมู่บ้าน/ปี)	บาท/ครัวเรือน/ ปี	บาท/คน/ปี	บาท/คน/เดือน
จำหน่ายผลผลิตข้าวและ ปศุสัตว์	2,864,900	32,189.89	13,912.98 ^{1/}	1,159.42 ^{1/}
รายได้จากการรับจ้างใน ภาคเกษตรกรรม	207,700	2,333.71		
รายได้จากการรับจ้าง นอกภาคเกษตรกรรม	2,437,800	27,391.01		
รายได้จากประชากรของ ชุมชนที่ไปทำงานนอก ชุมชนส่งมาให้	597,400	6,712.36		
รับราชการ	2,040,120	1,020,060.00	340,020.00 ^{2/}	28,335.00 ^{2/}
ประกอบธุรกิจในชุมชน	6,235,600	890,800.00	201,148.39 ^{3/}	16,762.37 ^{3/}
รวม	14,383,520	146,770.61^{4/}	30,217.48^{4/}	2,518.12^{4/}

หมายเหตุ:

- 1/: เฉลี่ยประชากรในชุมชน 439 คน จาก 89 ครัวเรือน รวมทั้ง 4 กลุ่มรายได้
- 2/: เฉลี่ยจากประชากร 6 คน ใน 2 ครัวเรือน ซึ่งหัวหน้าครัวเรือนมีอาชีพรับราชการ และสมาชิกของครัวเรือนอยู่ในวัยที่กำลังศึกษาอยู่
- 3/: เฉลี่ยจากประชากร 31 คน ใน 7 ครัวเรือน ซึ่งหัวหน้าครัวเรือนประกอบธุรกิจร้านค้า เบ็ดเตล็ด ร้านค้าด้านวัสดุก่อสร้าง และรับเหมาก่อสร้าง และสมาชิกของครัวเรือนอยู่ในวัยที่กำลังศึกษาอยู่
- 4/: เฉลี่ยจากประชากร 476 คน ใน 98 ครัวเรือน ไม่จำแนกกลุ่มอาชีพ

ที่มา: ข้อมูลการสำรวจระหว่างธันวาคม 2547-เดือนมีนาคม 2548

2) การรับจ้างของประชากรผู้อาศัยอยู่ในชุมชน ถือเป็นรายได้หลัก (ทั้งจากที่เป็นอาชีพหลักและอาชีพเสริม) อย่างหนึ่งสำหรับหลายครัวเรือน ซึ่งจำแนกออกได้เป็น 2 กลุ่มคือการรับจ้างในภาคเกษตร โดยเป็นการรับจ้างในการผลิตข้าว นับตั้งแต่การรับจ้างปลูก (ดำนา) การเก็บเกี่ยว การตี-ฟาดข้าว และขนข้าว โดยมีรายได้เฉลี่ย 2,333.71 บาท/ครัวเรือน/ปี อีกกลุ่มหนึ่งได้แก่การรับจ้างนอกภาคเกษตร โดยเป็นลูกจ้างของร้านค้าในหมู่บ้านใกล้เคียง รับจ้างแรงงานในการก่อสร้าง และในธุรกิจอุปกรณ์ก่อสร้างในหมู่บ้าน คิดเฉลี่ยต่อครัวเรือนเป็นเงิน 27,391.01 บาท/ปี

3) รายได้จากการที่ประชากรของชุมชนไปทำงานในกรุงเทพฯ และเมืองต่างๆ และส่งกลับมาให้ครอบครัวที่อยู่ในชุมชน ซึ่งลักษณะงานเป็นการรับจ้างนอกภาคเกษตรเป็นส่วนใหญ่ เช่นเป็นลูกจ้างในโรงงานอุตสาหกรรมในตำแหน่งงานต่างๆ คิดเฉลี่ยต่อครัวเรือนเป็นเงิน 6,712.36 บาท/ปี

4) กลุ่มผู้ประกอบการอาชีพรับราชการ จำนวน 4 ราย ใน 2 ครัวเรือน เฉลี่ยครัวเรือนละ 1,020,060.00 บาท/ปี

5) ผู้ประกอบธุรกิจร้านค้าสะดวก ร้านค้าอุปกรณ์ก่อสร้าง และประกอบอาชีพรับเหมาก่อสร้าง ซึ่งมีอยู่จำนวน 7 ครัวเรือน คิดเฉลี่ยต่อครัวเรือนเป็นเงิน 890,800.00 บาท/ปี

2.14.2 รายจ่ายของครัวเรือน (ตารางที่ 11)

1) รายจ่ายในการอุปโภคและบริโภคของครอบครัวประชากรชุมชนบ้านแสงจันทร์ เฉลี่ย 46,325.06 บาท/ครัวเรือน/ปี จำแนกเป็น 4 กลุ่มย่อย ได้แก่

1.1) อาหารและเครื่องดื่ม ได้แก่ ค่ากับข้าว อาหารสด เครื่องปรุง (กะปิ น้ำปลา เกลือ ฯลฯ) ค่าเครื่องดื่ม และค่าขนมสำหรับบุตรหลาน รวมค่าใช้จ่ายหมวดค่าอาหารเฉลี่ย 16,263.453 บาท/ครัวเรือน/ปี

1.2) เสื้อผ้า/เครื่องใช้ เพื่อเป็นค่าใช้จ่ายในการซื้อเสื้อผ้าใหม่ ชุดนักเรียนสำหรับบุตรหลาน เฉลี่ย 3,860.50 บาท/ครัวเรือน/ปี นอกจากนี้ยังมีค่าสบู่ ยาสีฟัน ผงซักฟอก และเครื่องใช้อื่นๆ ภายในบ้าน เฉลี่ยเป็นเงิน 3,270.60 บาท/ครัวเรือน/ปี รวมหมวดเสื้อผ้า/เครื่องใช้ เฉลี่ยเป็นเงิน 7,131.11 บาท/ครัวเรือน/ปี

1.3) ค่ายาและการรักษาโรค ครัวเรือนส่วนใหญ่มีบัตรสงเคราะห์สำหรับการรักษาการเจ็บป่วยที่สถานอนามัยตำบล อย่างไรก็ตามในบางกรณีที่มีบุคคลในครอบครัวเจ็บป่วยขั้นรุนแรงหรือเป็นกรณีที่สถานอนามัยตำบลไม่สามารถให้การรักษาได้ ก็จะเดินทางไปรับการรักษาในคลินิกและโรงพยาบาลประจำอำเภอเดชอุดมและจังหวัดอุบลราชธานี นอกจากนี้แต่ครอบครัวก็มีรายจ่ายสำหรับยาประจำบ้าน ประเภทยาแก้ไข้-แก้ปวด เป็นเงินเฉลี่ย 1,117.14 บาท/ครัวเรือน/ปี

1.4) ที่อยู่อาศัย เพื่อเป็นค่าสร้าง ซ่อมแซมและต่อเติมที่อยู่อาศัย และเสียดินนา โดยใช้ทั้งแรงงานในครอบครัวและการจ้างแรงงาน เป็นเงินเฉลี่ยครัวเรือนละ 21,813.37 บาท/ปี